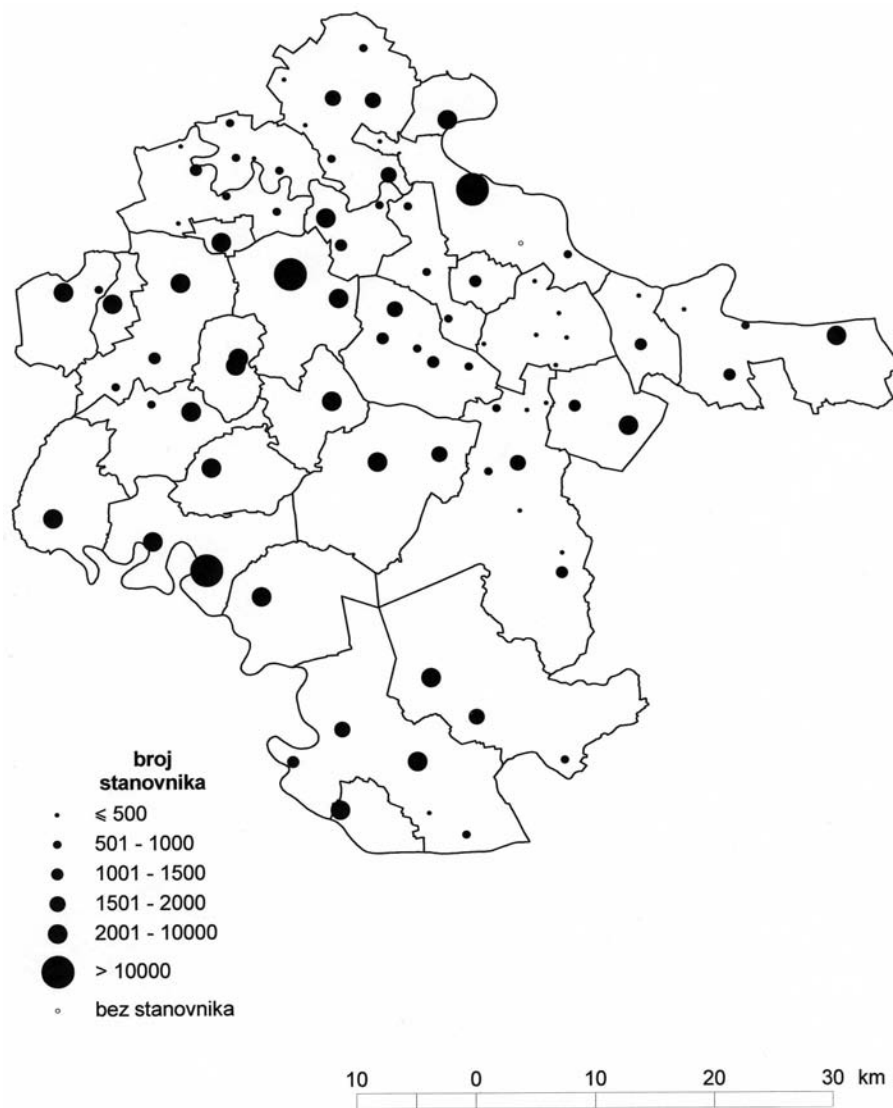

Slika 2.

Kartogram naselja Vukovarsko-srijemske županije prema veličini (broju stanovnika) 2001. godine

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Temeljne odrednice i dinamične sastavnice ukupnoga kretanja stanovništva na nekom prostoru su prirodno i mehaničko ili prostorno (migracijsko) kretanje stanovništva. Ukupno kretanje svjetskog stanovništva determinirano je isključivo prirodnom dinamikom. Međutim, na promjenu broja stanovnika na nižim prostornim razinama promatranja (kontinenti, države, regije unutar država, naselja) uz prirodno kretanje i migracije ostvaruju manji ili veći utje-

caj, što ovisi, ne samo o demografskim nego i o povijesno-političkim, društveno-gospodarskim i kulturno-civilizacijskim procesima te teritorijalnim promjenama. Pritom je potrebno naglasiti da pozitivno prirodno kretanje i imigracija omogućavaju demografski rast (porast broja stanovnika), a negativno prirodno kretanje i emigracija uzrokuju i potiču demografski regres (pad broja stanovnika). Drugim riječima, ukupno kretanje stanovništva rezultanta je razlike prirodnoga prirasta (odnosa nataliteta i mortaliteta) i migracijske bilance (odnosa imigracije i emigracije).

Za utvrđivanje točnog odnosa između prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva nužan nam je *registar stanovništva* koji bi nam dao točan pregled broja iseljenih i doseljenih. Međutim, kako u Hrvatskoj još uvijek ne raspoložemo *registrom stanovništva*, onda se izračun ukupnog kretanja stanovništva vrši vitalno-statističkom metodom, pri čemu u odnos stavljamo promjenu broja stanovnika između dva popisa (popisnu promjenu) i prirodno kretanje stanovništva. Svrha je izračuna, koji se u demografskoj literaturi naziva i *općim kretanjem stanovništva*, dobiti grubu migracijsku bilancu (Friganović, 1987.).

Ukupno (opće) kretanje stanovništva svojevrsni je sintetički pokazatelj općih procesa u svezi sa stanovništvom, ali istodobno i važna pretpostavka za ocjenu budućih demografskih gibanja. Preko općeg kretanja stanovništva vrednujemo utjecaj prirodne dinamike i prostorne pokretljivosti populacije na demografske procese, odnose i strukture na određenom području. Usporedbom prirodnog i popisnog kretanja stanovništva u međupopisnom razdoblju definiramo smjer njegovog prostornog kretanja – je li neki prostor pretežno imigracijskog ili pretežno emigracijskog karaktera. U demografskoj nas analizi ponajprije zanimaju tipovi općeg kretanja stanovništva¹⁶ izdvojeni iz odnosa ukupnog 10-godišnjeg prirodnoga prirasta i popisne promjene u odgovarajućem međupopisnom razdoblju. Iz toga odnosa proizlazi gruba migracijska bilanca koja ovisno o tome je li pozitivna ili negativna, definira neki prostor emigracijskim (egzodusnim), odnosno imigracijskim (useljeničkim) značajkama (Friganović, 1987.).

Demografski i društveno-gospodarski razvoj Vukovarsko-srijemske županije se odvijao – kao što smo već istaknuli – u snažnoj međuovisnosti s relativno povoljnim prirodno-geografskim preduvjetima za naseljavanje (istaknut prometno-geografski položaj, plodna zemlja, brojni riječni tokovi, kvalitetnim drvetom bogate šume hrasta lužnjaka) te složenim političkim zbivanjima, koji su često usmjeravali i modificirali populacijsko-naseobinske procese. U okružju povoljnih prirodnih uvjeta za naseljavanje te kom-

pleksnih povijesnih, političkih, gospodarskih, vjerskih i kulturno-civilizacijskih odnosa na ovome i širem prostoru, odvijao se specifičan i znakovit brojčani razvoj stanovništva Vukovarsko-srijemske županije.

Kretanje ukupnog broja stanovnika 1857.–1991. godine

Promjena ukupnog broja stanovnika, kao pouzdan agregatni pokazatelj ukupnog kretanja stanovništva na nekom prostoru, jasan je indikator dosegnute razine demografskih procesa, stanja, odnosa i struktura na tom prostoru, ali i precizan argument kojim se dokazuje međuovisnost i međusobna prožetost utjecaja različitih povijesnih, političkih, društvenih, gospodarskih i teritorijalnih zbivanja i promjena na strukturne procese u razvoju stanovništva.

Kretanje ukupnog broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* u cijelom promatranom razdoblju (1857.–2001.) odvijalo se u širim razvojnim uvjetima, u kojima su na razvoj i kretanje stanovništva dominantan utjecaj imali destabilizacijski “unutarnji” i “vanjski” čimbenici demografskog razvoja kao što su: Prvi i Drugi svjetski rat, srbijanska agresija 1990-ih, bolesti i epidemije, gospodarske krize, političke i ekonomske migracije, agrarne reforme i s njima povezane kolonizacije stanovništva, pad nataliteta, demografsko starenje, ubrzana deagrarizacija i deruralizacija...

Godine popisa	Broj stanovnika	Indeks prema prethodnom popisu	Prosječna godišnja promjena u odnosu na prethodni popis (u %)	Bazni indeks (1857=100)
1857.	86768	-	-	100
1869.	101029	116,4	1,4	116,4
1880.	104801	103,7	0,3	120,8
1890.	117918	112,5	1,3	135,9
1900.	125569	106,5	0,7	144,7
1910.	129754	103,3	0,3	149,5
1921.	127417	98,2	-0,2	146,8
1931.	139340	109,4	0,9	160,6
1948.	152472	109,4	0,6	175,7
1953.	166956	109,5	1,9	192,4
1961.	193224	115,7	2,0	222,7
1971.	217115	112,4	1,2	250,2
1981.	224103	103,2	0,3	258,3
1991.	231241	103,2	0,3	266,5

Tablica 3.

Kretanje ukupnoga broja i pokazatelj promjene stanovništva Vukovarsko-srijemske županije 1857.–1991. godine

Izvor: Korenčić, M. (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.–1971.*, Dje-la Jazu, Knjiga 54, Zagreb; *Popis stanovništva 1981.*, *Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, RZSSRH, Zagreb, 1984.; *Popis stanovništva 1991.*, *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

Radi pojašnjenja suvremenih demografskih procesa i odnosa unutar *Vukovarsko-srijemske županije* nužno je barem osvrnuti se na razvojne tokove u prošlosti. U ovome radu razmotrit će se brojčano kretanje stanovništva od prvoga suvremenog popisa stanovništva u Hrvatskoj iz 1857. do posljednjega 2001. godine.¹⁷ To je razdoblje dovoljno dugo za ocjenu temeljnih dugoročnih tendencija u kretanju broja stanovnika promatranog prostora. U navedenom kontekstu posebno ćemo razmotriti razdoblje od 1857. do 1991. godine, a posebno kretanje ukupnoga broja stanovnika tijekom posljednjega međupopisnog razdoblja (1991.-2001.). Ovakva diferencijacija u raščlambi promjene broja stanovnika opravdana je iz najmanje dva razloga:

- bitno je različita metodologija popisa primijenjena 2001. godine u odnosu na ranije popisne godine, što značajno otežava međupopisnu usporedbu podataka;
- uzroci, posljedice i intenzitet promjena broja stanovnika između 1991. i 2001. godine bitno su različiti u odnosu na prethodna razdoblja i ne mogu se tumačiti isključivo "unutarnjim" demografskim odrednicama.

Već smo istaknuli da je brojčani razvoj stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* od sredine 19. stoljeća do danas bio čvrsto povezan s njezinim prirodno-geografskim značajkama i gospodarskim razvojem, ali i sa svim društveno-političkim zbivanjima i promjenama koje su se odvijale na ovome prostoru. U tom smislu, još jednom valja istaknuti iznimno povoljan geografski položaj (međurječje Dunava, Save i Drave), koji je omogućio oblikovanje kvalitetnog prometnog sustava i njegovo uključenje u šire srednjoeuropske prometne (željezničke, cestovne i riječne) koridore, zatim povoljne preduvjete za razvoj poljoprivrede (vrijedno i plodno tlo bogato humusom na kojemu izvrsno uspijevaju žitarice, vinogradi i druge poljoprivredne kulture), ponešto zakašnjelu, ali vrlo snažnu i ubrzanu industrijalizaciju (od 1930-ih godina) te na koncu dva svjetska rata i Domovinski obrambeni rat, koji su ostavili dubok trag u populacijskom razvoju kraja. Pritom su *migracije postale temeljnom odrednicom brojčanog razvoja stanovništva, ali i oblikovanja svih njegovih strukturno-dinamičnih obilježja.*

Drugim riječima, razvoj stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* u posljednjih 150-tak godina je nosio značajke tzv. *migracijskog tipa formiranja stanovništva.* (Wertheimer-Baletić, 1997.) Iako migracijske struje u 19. i 20. stoljeću nisu poprimile značajke masovnih selidbi iz 15., 17. ili pak 18. stoljeća, svojom brojnošću i svojim karakterom (namjernošću) nadmašile su stalno prisutna pojedinačna seljenja. To se, prije svega, odnosi na doseljavanje Mađara,

Nijemaca, Rusina, Ukrajinaca, Slovaka, Čeha, Srba, Hrvata i drugih u 19. stoljeću, potom na iseljavanje Nijemaca i dijelom Mađara po svršetku Prvoga, a posebice Drugoga svjetskog rata te na kolonizaciju hrvatskih ravničarskih predjela između dva svjetska rata, odnosno u razdoblju 1945.-1948. godine. (Gelo, 1987.) Doseljavanje u *Vukovarsko-srijemsku županiju* nije bilo usmjereno samo u gradove nego i u sela jer je u migracijskim strujama u znatnoj mjeri sudjelovalo i poljoprivredno, odnosno ruralno stanovništvo. Imigracija u gradove je bila uvjetovana mogućnostima zapošljavanja u državnim i financijskim službama, a manje u obrtu i trgovini, dok je naseljavanje u seoska naselja ovisilo o raspoloživosti obradivog zemljišta i slobodnih imanja.

Što nam kazuje jedno i pol stoljeće (1857.-1991.) kretanja ukupnoga broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije*? Ukratko, ono je u navedenom razdoblju bilo neujednačeno, sa značajnim oscilacijama u prosječnoj godišnjoj stopi promjene po međupopisnim razdobljima, ali i s naglašenim trendom demografskog rasta. Intenzitet porasta broja stanovnika ovisio je, ponajprije, o utjecaju različitih demografskih, političkih, gospodarskih, socijalnih, ratnih i drugih čimbenika. Jedinu iznimku u kontinuiranom rastu stanovništva predstavlja međupopisno razdoblje 1910.-1921. godine, u kojemu je Prvi svjetski rat, zbog povećanog (ratnog) mortaliteta, migracija i epidemije španjolske gripe značajno poremetio populacijski razvoj pa je zabilježen demografski regres (-1,8%).

U tom je 134-godišnjem razdoblju porast stanovništva županije iznosio 166,5%. Za usporedbu - u istom je razdoblju ukupno stanovništvo Hrvatske poraslo za 119,3%. Veći porast stanovništva u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* zabilježen je u međupopisnim razdobljima: 1857.-1869. (16,4%), 1880.-1890. (12,5%), 1953.-1961. (15,7%) te 1961.-1971. godine (12,4%). U tim je razdobljima zabilježen i veći prosječni godišnji porast broja stanovnika (1,4%, 1,3%, 2,0%, 1,2%).¹⁸ Nešto slabiji rast stanovništva županija je imala u razdobljima: 1869.-1880. (3,7%), 1890.-1900. (6,5%), 1921.-1931. (9,4%), 1931.-1948. (9,4%) i 1948.-1953. godine (9,5%). Već se na ovome mjestu može istaknuti da su razdoblja snažnijeg demografskog rasta županije ujedno i razdoblja brojnijeg doseljavanja u županiju i vice versa. Razmjerno naglašeniji porast stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata osjeća se približno do početka 1970-ih godina, što je prije svega posljedica imigracije. Međutim, populacijska je dinamika u posljednja dva međupopisna razdoblja prije Domovinskog rata bila značajno usporena. Porast stanovništva u razdobljima 1971.-1981. i 1981.-1991.

je iznosio tek 3,2%, odnosno 0,3% prosječno godišnje. Posljedica je to *jačanja ruralnog egzodusa i emigracije, smanjivanja prirodne dinamike, reprodukcijske i generacijske depopulacije, pogoršanja gospodarskih tokova te slabljenja useljavanja*. Stoga bismo brojčani razvoj stanovništva Vukovarsko-srijemske županije između 1970-ih i 1990-ih godina mogli označiti usporavajućim.

U brojčanom razvoju stanovništva Vukovarsko-srijemske županije do početka 1990-ih godina možemo izdvojiti **pet** karakterističnih razdoblja, međusobno različitih značajki demografskog rasta ili pada:

- *razdoblje između 1857. i 1910.;*
- *razdoblje između 1910. i 1931.;*
- *razdoblje između 1931. i 1948.;*
- *razdoblje između 1948. i 1971.;*
- *razdoblje između 1971. i 1991. godine.*

Iako potonja razdoblja nemaju jednak vremenski razmak (u prvome se radi o 53 godine, u drugome o 21 godini, u trećemu o 17 godina, u četvrtome o 23 godine te u petome o 20 godina), jasno izražene oscilacije u popisnim promjenama, kako ćemo kasnije vidjeti, ipak ukazuju na opravdanost takve diferencijacije. Potonjim razdobljima valja dodati i posljednje međupopisno razdoblje (1991.–2001.) s padom broja stanovnika, o čemu će više riječi biti u posebnom poglavlju.

Intenzivna demografska dinamika ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije posljedica je krupnih društveno-gospodarskih procesa i promjena na ovome prostoru, ali i demografskih gibanja, čiji su temeljni nositelji bili migracijski procesi. Demografski rast zabilježen u većini analiziranih međupopisnih razdoblja nije toliko rezultat prirodnoga kretanja koliko snažnih i, uglavnom, unaprijed planiranih migracija, koje nisu bile uvijek potaknute ekonomskim nego često i političkim razlozima. Istok Hrvatske, tijekom 19. i prve polovice 20. stoljeća, bio je određitem brojnih useljeničkih (kolonizacijskih) struja, koje su vrlo brzo demografski osvježile, osnažile i obnovile, populacijski prilično osiromašen kraj s konca 17. i početka 18. stoljeća. Prirodne su prednosti kraja za naseljavanje u uvjetima razmjerno rijetke naseljenosti, uslijed nesigurnih političko-vojnih prilika koje su trajale više desetljeća, potaknule u 19. stoljeću doseljavanje novoga stanovništva, ponajprije iz agrarno prenapučenih i siromašnih predjela Hrvatske (Dalmacija, Lika, Gorski kotar, Hrvatsko zagorje), ali i iz inozemstva (austrijski dio Monarhije, njemačke zemlje). Doseljavanje stanovništva su naročito poticale tadašnje (habsburške, odnosno austro-ugarske) vlasti. To je razdoblje u kojemu od strane austro-ugarskih vladajućih

struktura dolazi do pojačanog interesa za iskorištavanje autohtonih prirodnih sirovina i agrarnih proizvoda. Razvoj manufakture i industrije u austrijskom dijelu zajedničke države potaknuo je uvoz prehrambenih proizvoda: pšenice, vina i drva iz panonskog dijela Hrvatske pa tako i iz *Vukovarsko-srijemske županije*.

Gospodarskom razvoju ovoga prostora nakon oslobođenja od Osmanlija, među ostalim, pogodovalo je osnivanje *Vukovarskog vlastelinstva*, koje je 15. prosinca 1736. godine kupio grof Karlo Filip von Eltz. Eltzovi su u značajnoj mjeri unaprijedili agrarnu proizvodnju uvodeći cijeli niz tehnoloških i organizacijskih inovacija u obradi zemlje, preradi agrarnih proizvoda te njihova plasmana na tržište (Sršan, 1997.). Povećanjem gospodarskoga interesa jačaju i ekonomske migracije, naročito doseljavanje agrarnog i ruralnog stanovništva u potrazi za kvalitetnom zemljom koje je u ovome kraju nakon odlaska turske vlasti bilo u izobilju. U tim je preseljavanjima, samo iz drugih hrvatskih krajeva u *Istočnu Hrvatsku*, sudjelovalo približno 200 000 ljudi (Nejašmić, 1992.). Dio toga useljeničkog vala zahvatio je područje *Vukovarsko-srijemske županije*, što najbolje potvrđuje promjena broja stanovnika (porast sa 86 768 na 129 754) i stopa demografskog rasta županije između 1857. i 1910. godine (49,5%). Ponešto slabiji porast ukupnog pučanstva zabilježen je između 1869. i 1880. (3,7%) te 1900. i 1910. godine (3,3%) što je posljedica nešto manjeg doseljavanja, ali i velike smrtnosti stanovništva zbog epidemije kolere koja je u prilično niskim uvjetima zdravstvene i higijenske zaštite nepovoljno djelovala na visinu mortaliteta lokalnog pučanstva. Epidemija kolere, šireći se iz Srbije, posebno jako je zahvatila vukovarski kraj¹⁹ (Wertheimer-Baletić, 1993.), koji je između 1869. i 1880. godine imao čak i pad ukupnog stanovništva od 0,4%.

Tijekom druge polovice 19. stoljeća *Vukovarsko-srijemska županija* je – kao što smo naglasili – bila odredištem brojnih kolonizacijskih struja različitih etničkih skupina, što su poticale tadašnje vlasti želeći osnažiti gospodarski razvoj kraja, ali i učvrstiti njegovu političko-vojnu stabilnost i geostrateški položaj. Riječ je, najvećma, o zemljoradničkom i seoskom stanovništvu iz drugih dijelova austro-ugarske države te iz njemačkih zemalja, koje je naselilo opustjela naselja nakon ratnih zbivanja iz proteklih stoljeća. Doseljavanje je osobito snažno bilo između 1857. i 1869. te između 1880. i 1890. godine, što potkrjepljuju podatci da je u prvome razdoblju porast ukupnog stanovništva županije iznosio 16,4%, a u drugome razdoblju tek nešto manje – 12,5%. Tako je 1910. godine nehrvatskog stanovništva u *Vukovar-*

ske-srijemskoj županiji bilo već 48,5%; najviše Srba (17,8%), potom Nijemaca (16,7%) te Mađara (7,9%)...²⁰ Iste su godine od ukupno 83 naselja kraja²¹ Srbi većinu imali u 16 naselja (19,3%), Mađari u 11 naselja (13,3%), Nijemci u 8 naselja (9,6%) te Rusini i Ukrajinci u 2 naselja (2,4%).

Unatoč ratnim zbivanjima (1914.-1918.) *Vukovarsko-srijemska županija* je u drugom promatranom razdoblju (1910.-1931.) ipak zabilježila relativno visok porast broja stanovnika od 7,4% (sa 129 754 na 139 340 stanovnika), no primjetna je signifikantna razlika u promjeni ukupnoga stanovništva između 1910. i 1921., odnosno 1921. i 1931. godine. Dok se u prvom razdoblju zbio, doduše, nevelik ali ipak pad broja stanovnika od 1,8% (sa 129 754 na 127 417 stanovnika), što je posljedica izravnih ratnih stradanja, ali i brojnog iseljavanja po svršetku ratnih sukoba (egzodus Mađara), u drugome je razdoblju, zahvaljujući novim doseljavanjima (kolonizacijama), zabilježen opet osjetniji rast stanovništva od čak 9,4% (sa 127 417 na 139 340 stanovnika).

Različitost brojčane promjene stanovništva između ta dva međupopisna razdoblja znakovito potvrđuju i podatci da je između 1910. i 1921. godine smanjenje stanovništva imalo 57 naselja ili 68% svih naselja županije, dok su u drugome razdoblju (1921.-1931.) porast stanovništva imala 72 naselja ili čak 85% svih naselja ove županije. Osnovni su razlozi demografskog regresa između 1910. i 1921. godine vezani uz nepovoljne utjecaje Prvoga svjetskog rata, odnosno uz pojačani mortalitet izazvan ratnim stradanjima (izravni demografski gubici) kao i epidemijom španjolske gripe. Ovim čimbenicima treba dodati i pojačanu emigraciju potaknutu političko-teritorijalnim promjenama. Svršetkom rata Mađari i Nijemci su došli u loš i neizvjestan politički položaj, što je rezultiralo njihovim brojnim iseljavanjem, naročito iz gradova u kojima su u vrijeme Austro-Ugarske obavljali značajne državne, političke, pravne, financijske i policijske dužnosti. To je bio **prvi** veliki egzodus stanovništva koji je tijekom 20. stoljeća zahvatio *Vukovarsko-srijemsku županiju*. Primjerice, samo je u naselju Vukovaru između 1910. i 1921. godine broj Mađara smanjen za 40,1%, a na prostoru cijelog vukovarskog kraja za 20,0%. Slično je bilo i s njemačkim stanovništvom (Wertheimer-Baletić, 1993.). Stoga je između 1910. i 1921. godine Vukovar zabilježio, unatoč poslijeratnom doseljavanju, pad pučanstva od 1,1%. Još je snažniji egzodus njemačkoga i mađarskog pučanstva uslijedio neposredno pred svršetak Drugoga svjetskog rata i u poraću. Unatoč poslijeratnoj agrarnoj kolonizaciji, u razdoblju 1910.-1921. godine, stanovništvo vinkovačkog i županjskoga kraja smanjeno je za 3,5%, a vukovarskoga kraja poraslo za svega 1,6%.

Tablica 4.

Kretanje ukupnoga broja stanovnika vinkovačkog kraja u razdoblju od 1857. do 2001. godine po naseljima*

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Andrijaševci	676	666	740	947	1065	1118	1162	1222	1516	1723	2010	2054	2093	2076	2165
Antin	554	662	537	568	557	603	633	705	756	862	883	980	935	977	806
Apševci	233	266	331	318	345	404	415	452	493	513	513	524	466	444	368
Cerić	730	860	875	983	1008	1059	962	928	1142	1189	1436	1428	1438	1563	1460
Donje Novo Selo	424	433	544	500	591	848	597	639	719	801	749	852	718	638	638
Đeletovci	330	351	451	597	686	733	699	733	828	862	908	874	799	849	685
Gaboš	603	702	588	713	747	718	663	817	718	753	843	826	781	746	613
Ilača**	727	1028	1039	1181	1324	1373	1317	1510	1349	1554	1691	1334	1173	1239	1009
Ivankovo	1901	2478	2305	2679	2738	2818	2641	3104	3201	3620	4633	5284	5806	6354	6695
Jarmina	783	829	882	1050	1163	1192	1236	1341	1917	1918	1987	2224	2509	2629	2627
Karadžičevo***	0	0	34	72	80	63	14	240	401	439	398	392	395	411	239
Komletinci	1793	1899	2140	2016	1945	2022	1850	2006	2168	2407	2556	2377	2014	2035	1897
Korog	1202	1277	1015	1046	989	1067	1003	1031	984	982	945	845	804	748	521
Lipovac	839	1022	1409	1163	1463	1367	1299	1343	1105	1297	1527	1556	1442	1409	1243
Marinci	607	719	705	729	746	853	848	838	882	896	938	909	904	969	796
Markušica	1003	1224	1085	1212	1446	1398	1363	1811	1559	1611	1741	1674	1530	1371	1160
Mirkovci	861	971	1198	1169	1198	1215	1219	1314	1414	1655	2121	2499	2940	3233	2673
Mlaka Antinska***	0	0	0	23	44	24	15	96	175	178	165	149	121	126	88
Nijemci	1187	1209	1402	1727	2373	2298	2414	2405	2717	3038	3077	2800	2412	2171	1905
Novi Jankovci	736	834	774	892	1018	1066	1023	1093	649	763	911	1185	1364	1273	1014
Novi Mikanovci	304	317	306	421	413	435	404	578	831	837	946	870	762	788	677
Nuštar	821	991	943	1038	1208	1309	1289	1303	1636	2034	2811	3290	3755	4080	3606
Orolik	311	393	529	936	972	1052	1085	1161	977	1115	1129	1024	939	864	578
Ostrovo	629	702	678	739	771	746	731	897	762	849	924	1040	938	884	760
Otok	2952	3250	3637	3475	3555	3568	3164	3295	3868	4193	4838	5519	5707	5889	5858
Podgrade	417	486	540	682	754	722	826	863	885	932	918	777	631	546	486
Podrinje***	0	0	0	0	0	47	48	192	244	314	319	287	277	300	281
Privlaka	1617	1727	1880	1901	1818	1931	1800	1942	2005	2466	2925	3224	3368	3501	3776
Prkovci	569	626	613	644	662	623	551	588	573	702	711	581	564	579	600
Retkovci	952	1080	1088	1196	1281	1358	1423	1440	1742	1856	1720	1516	1453	1335	1381
Rokovci	529	467	588	704	913	822	907	1055	1206	1389	1584	1680	1830	1955	2084
Slakovci	737	750	773	864	862	983	910	930	1190	1376	1689	1702	1597	1493	1202
Srijemske Laze	711	751	736	869	948	961	907	925	720	852	1006	1073	975	924	652
Stari Jankovci	594	948	1008	1189	1277	1203	1187	1271	1350	1392	1588	1887	1938	2063	1769
Stari Mikanovci	988	1275	1303	1733	1941	1900	1780	2008	2034	2298	2801	2776	2705	2612	2710
(Šidski) Banovci****	460	779	651	836	890	990	1047	1139	1028	1138	1084	968	772	653	479
Tordinci	1125	1229	981	1189	1359	1380	1317	1252	1357	1344	1341	1212	1046	1017	836
Vinkovački Banovci	124	133	121	182	221	241	275	351	301	304	306	305	266	255	194
Vinkovci	3632	4802	6117	6954	8634	10455	11421	14724	17219	19179	23192	29106	33004	35347	33239
Vodinci	870	795	821	1069	1067	1058	1001	1117	1351	1541	1913	2131	2074	2099	2113
Vinkovački kraj	33531	38931	41167	46206	51072	54023	53466	60659	65972	73172	83777	91714	95245	98445	91883

* Broj naselja prema popisu stanovništva iz 2001.

** Naselje Ilača uključuje broj stanovnika naselja Ivanci koje je nestalo kao samostalno naselje 1981. godine.

*** Naselje Karadžičevo se prvi puta iskazuje od 1880., Mlaka Antinska od 1890., a Podrinje od 1910.

**** Naselje Šidski Banovci je nakon popisa 1991. godine promijenilo ime u Banovci.

Izvor: Korenčić, M. (1979): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., Djela JAZU, Knjiga 54, Zagreb; Popis stanovništva 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, RZSRH, Zagreb, 1984.; Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr)

Nasuprot navedenim iseljavanjima *Vukovarsko-srijemska županija* je nakon Prvoga svjetskog rata bila određena i novih kolonizacijskih struja, koje su značajno utjecale na daljnje kretanje broja stanovnika, naročito u razdoblju između 1921. i 1931. godine. Temeljna je podloga tada provedene kolonizacije bila agrarna reforma, kojom je eksproprijacijom “oslobođena” zemlja bila razdijeljena srpskim “solunskim dobrovoljcima”, odnosno kolonistima i mjesnim agrarnim interesentima (Laušić, 1989., Kolar-Dimitrijević i Potrebića, 1994.). Međutim, zbog nedovoljne organiziranosti i nezakonitosti kolonizacija je, velikim dijelom, bila pretvorena u nekontrolirana kretanja ljudi što je izazvalo goleme poteškoće, kako u izboru kolonista tako i njihovom razmještanju na novim posjedima. Naseljavanje je na ovome, ali i širem istočno-hrvatskom prostoru, počelo već 1919., intenzivno se odvijalo do 1923., a s manjim prekidima sve do 1941. godine. U tom je razdoblju na cjelokupan istočno-hrvatski prostor naseljeno oko 8 000 obitelji s približno 30 000 osoba. Radi se, uglavnom, o stanovništvu srpske etničke pripadnosti, čime je i etnodemografska slika ovoga dijela Hrvatske bila bitno izmijenjena. Najveći broj kolonista naseljen je upravo u tadašnji vukovarski kotar (Vrbošić, 1997.). U njemu je stvoreno 15 kolonističkih naselja (Maticka, 2003.). Pozadina tih preseljavanja često je bila zapravo u nastojanju da se u najplodnijim područjima istoka Hrvatske oslabi hrvatsko, a ojača srpsko pučanstvo (Horvat, 1942.). To je vrijeme kada se oblikovala i utvrdila “srpska enklava” u sjeverozapadnom dijelu *Vukovarsko-srijemske županije*.

Već smo istaknuli da je u međuratnom razdoblju, zahvaljujući nastavku agrarnih naseljavanja, ova županija imala razmjerno jači porast stanovništva. U početku skromni, a zatim sve brži industrijski razvoj pogoduje gospodarskim imigracijama radne snage koje postupno jačaju. Tridesetih godina prošloga stoljeća industrijalizacija je zahvatila i ovaj tradicionalno agrarno-ruralni prostor (ponajviše vukovarski kraj, odnosno grad Vukovar). To je razdoblje u kojemu započinje značajnija stabilizacija viših stopa porasta stanovništva koja će potrajati sve do početka 1970-ih godina. O jakosti useljavanja možda najbolje svjedoči već izneseni podatak da je od 1921 do 1931. godine porast broja stanovnika imalo gotovo devet od deset naselja županije. Pojedina su naselja više nego udvostručila broj svojih žitelja; primjerice: Karadžičevo (porast od 1 614%), Mlaka Antinska (540,0%), Podrinje (300,0%) i Ludvinci (122,6%).

Utjecaj migracijskih kretanja na promjenu broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* još je veći i izrazitiji bio nakon Drugoga svjetskog rata. Unatoč ratu (1941.–1945.) i po-

novnom iseljavanju (egzodusu) znatnog dijela mjesnog stanovništva (ponajviše njemačkog), u međupopisnom je razdoblju 1931.–1948. ponovno zabilježen razmjerno visok porast broja stanovnika od 9,4% ili 0,6% prosječno godišnje. Posljedica je to činjenice da je prvi službeni poslijeratni popis pučanstva u bivšoj Jugoslaviji (1948.) proveden tri godine nakon rata i provedene poslijeratne kolonizacije, potaknute drugom velikom agrarnom reformom u 20. stoljeću. Na taj su način u popisu 1948. godine velikim dijelom ostali “skriveni” demografski gubitci Drugoga svjetskog rata jer su ih u znatnoj mjeri nadomjestila poslijeratna useljavanja. Demografski rast je, dakako, bio bitno uvjetovan i poslijeratnim kompenzacijskim razdobljem (1946.–1954.) tijekom kojega su, zahvaljujući porastu nataliteta, ponešto ublažene negativne demografske posljedice Drugoga svjetskog rata i poraća na ovome prostoru.

Svršetkom ratnih sukoba, tj. Drugoga svjetskog rata, na području današnje *Vukovarsko-srijemske županije* bez korisnika je ostala znatna površina zemljišta čiji su posjednici uglavnom bili pripadnici njemačke etničke skupine. Oni su iz političkih i psiholoških razloga napustili svoja imanja prije okončanja rata ili su im ona bila oduzeta od strane nove jugoslavenske vlasti. Tako je u tadašnjim kotarima Vinkovci i Vukovar tijekom 1945. godine ostalo napušteno 15 “njemačkih” sela s više od 19 000 hektara obradivog i vrlo plodnog zemljišta. Osim Nijemaca, ovo su područje u nešto manjem broju napustili Mađari i Srbi²² (Maticka, 1990.). Jedino je u županjskom kraju bilo samo pojedinačnih napuštanja imanja. To je bio već **drugi** veliki egzodus koji je u prošlom stoljeću zahvatio stanovništvo ove županije. U tom je egzodusu demografski najviše stradalo njemačko stanovništvo. Još 1910. godine u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je živjelo 21 716 Nijemaca pa su oni tada činili gotovo šestinu ukupnog pučanstva kraja i bili treća, po brojnosti, etnička skupina, dvostruko brojnija od Mađara (10 264) i tek nešto manje brojna od Srba (23 059). Međutim, popis stanovništva iz 1948. godine je utvrdio pad broja i udjela Nijemaca na tek 490 pripadnika, odnosno na 0,3% ukupnog stanovništva županije. Od 1948. godine Nijemci više nemaju većinu niti u jednom naselju ovoga kraja (1910. godine su imali većinu u osam naselja županije).

Zbog većeg broja napuštenih njemačkih posjeda (kotar Vinkovci: 1 256 posjeda s 14 758 hektara površine i kotar Vukovar: 527 posjeda s 4 247 hektara površine) kao i posjeda srpskih obitelji (“solunski dobrovoljci”) izbjeglih u razdoblju 1941.–1945. godine te druge veleposjedničke zemlje, koja je ušla u fond agrarne reforme (privatni vele-

posjedi, posjedi banaka, poduzeća, crkava, nestalih vlasnika i drugih), ravničarski je prostor Hrvatske dopuštao i zahtijevao doseljenje većeg broja, ponajprije, zemljoradničkog stanovništva, što je imalo odraza na razmjerno jaču populacijsku dinamiku. To je stanovništvo u ovaj prostor doselilo iz Hrvatskog zagorja (okrug Varaždin i okrug Zagreb), Dalmacije, s prostora Žumberka i iz Bosne i Hercegovine (Maticka, 1990., Wertheimer-Baletić, 1993., 1997.).

Nakon što je Privremena skupština Demokratske Federativne Jugoslavije 23. kolovoza 1945. godine donijela *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, provedena je najopsežnija i najbrojnija suvremena kolonizacija na cijelom bivšem jugoslavenskom prostoru (Laušić, 1989.). Na temelju toga Zakona je donešen Plan kolonizacije²³, prema kojemu je samo na područje današnje *Vukovarsko-srijemske županije* trebalo biti naseljeno više od 2 500 obitelji i to oko 1 650 obitelji iz Hrvatskog zagorja te po 450 obitelji iz Dalmacije i drugih dijelova istočne Hrvatske (Maticka, 1990.). Najveći dio kolonizacije je ostvaren u travnju i svibnju 1946. godine. Ti su pokreti stanovništva izazvali velike promjene u populacijskom razvoju, poglavito u promjeni demografskih struktura, kako u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* tako i u prostorima odakle je to stanovništvo došlo. Iseljenički su prostori doživjeli ubrzanu depopulaciju, starenje i prirodni pad pučanstva, a useljenički prostor *Vukovarsko-srijemske županije* "pomlađivanje" populacije i svojevrsnu ruralizaciju prostora s obzirom da je imigriralo uglavnom ruralno stanovništvo iz pasivnih i agrarno prenapučenih hrvatskih krajeva. Premda su tadašnje komunističke upravljačke strukture, u provođenju agrarne reforme, stavile težište "na klasno-socijalna načela odnosno sudionništvo u ratu kao osnovni uvjet koloniziranja" (Maticka, 2003., 449.), ipak su kolonizacijske struje bile i etnički usmjerene, naročito što se tiče udjela hrvatskog i - napose - srpskog stanovništva u njima.

Nakon agrarnih preseljavanja po svršetku Drugoga svjetskog rata, uslijedile su imigracije stanovništva potaknute isključivo gospodarskim (ponajprije industrijskim) razvojem prostora, što je od 1948. godine pa sve do 1970-ih godina rezultiralo pojačanom tendencijom porasta stanovništva županije. Stopa porasta stanovništva je u razdoblju 1948.-1953. iznosila 9,5%, u razdoblju 1953.-1961. čak 15,7% te u razdoblju 1961.-1971. godine 12,4%. To je vrijeme kada je agrarnu kolonizaciju nadomjestila gospodarska imigracija radne snage jer je - iako razmjerno zakašnjela - snažna industrijalizacija ipak privukla stanovništvo, koje se u potrazi za radnim mjestima (više) i zemljom (manje) naprosto "prelijevalo" u ovaj prostor. Dio doselje-

nog stanovništva bio je privučen velikom ponudom relativno jeftine obradive zemlje, koju je domorodno, ali deagrarizirano stanovništvo napustilo, zaposlivši se u industriji i preselivši se u gradove, kako u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* tako i izvan nje (Sić, 1968.). Primjerice, u potonjem je razdoblju (1948.-1971.), od ukupno 84 naselja, porast stanovništva imalo čak 67 naselja (79,8%), a smanjenje stanovništva tek 17 naselja (20,2%) *Vukovarsko-srijemske županije*. U porastu broja stanovnika između 1948. i 1971. godine posebno su se isticali: Borovo (322,2%), Gunja (144,3%), Nuštar (101,1%), Lipovača (92,2%), Županja (88,8%), Mirkovci (76,7%), Bršadin (75,7%), Vukovar (75,5%), Vinkovci (69%), Ivankovo (65,1%) i Privlaka (60,8%). Demografski rast Borova, Lipovače, Bršadina i Vukovara u izravnoj je korelacijskoj vezi sa snažnim razvojem Kombinata gume i obuće "Borovo" u Vukovaru.

Snažnom naseljavanju pogodovala je industrijska ekspanzija utjelovljena u velikim gospodarskim poduzećima. Od 1950-ih godina započinje snažan razvoj industrije (prelivačke, prehrambene, tekstilne, gumarske, obućarske, drvne), što je omogućilo ubrzani društveno-gospodarski i demografski razvoj prostora. Postojanje razmjerno jeftinog zemljišta i brojne radne snage, koja je sve više napuštala poljoprivredu, pospješilo je industrijski razvoj ovoga područja. U tom smislu posebno valja istaknuti industrijalizaciju vukovarskoga kraja, što se najviše ogledalo kroz razvoj gumarske i obućarske ("Borovo"), tekstilne ("Vuteks") te poljoprivredno-prehrambene industrije ("Vupik"). Populacijski koncentrirajuće naročito je djelovala tvornica "Borovo", koja je zahvaljujući velikim i stalno rastućim potrebama za radnom snagom posebno snažno stimulirala doseljavanje stanovništva u Vukovar i njegova prigradska naselja (Borovo, Bršadin, Lipovaču,...) (Wertheimer-Baletić, 1993.). Primjerice, promatramo li samo vukovarski kraj, uočiti ćemo da su od 1948. do 1991. godine najveći porast broja stanovnika, uz sam Vukovar, zabilježila upravo ona naselja koja čine sjeverozapadni i južni prsten oko grada. Najveći je porast imalo Borovo (140,6%), a zatim Lipovača (124,8%), Bršadin (87,9%), Bogdanovci (48,0%) i Negotlavci (25,2%).

Za razliku od agrarnih doseljavanja (1945.-1948.), koja su najvećim dijelom bila unutar-hrvatska, u strukturi gospodarskih imigranata od 1950-ih godina prevladavali su "vanjski" migranti, tj. doseljenici iz ekonomski pasivnijih područja bivše Jugoslavije, ponajviše iz Bosne i Hercegovine. Radilo se o siromašnom, ali radno sposobnom i reprodukcijски vitalnom stanovništvu, koje je uspjelo ojačati i proširiti populacijsku osnovicu kraja, djelujući na kretanje

broja stanovnika, na dinamiku nataliteta, na strukturu stanovništva (napose dobno-spolnu) te na prostorni (pre)razmještaj naseljenosti (Sić, 1968.). Doseljenici su se naseljevali u urbanim zonama snažne industrijalizacije (tipičan je primjer Vukovar) te uzduž važnih prometnih pravaca (Vukovar – Osijek, Vukovar – Vinkovci, Slavonski Brod – Vinkovci, Vinkovci – Tovarnik). Početkom 1960-ih godina *Vukovarsko-srijemska županija* je bila *tipično imigracijsko područje Hrvatske, s polovičnim udjelom doseljeničkog stanovništva u ukupnoj populaciji.*

Tablica 5.
 Kretanje ukupnog broja stanovnika vukovarskog kraja u razdoblju 1857.–2001. godine po naseljima*

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Bapska	1090	1275	1256	1447	1504	1642	1784	1752	1769	1784	1948	1944	1699	1624	1313
Berak	630	792	774	886	932	913	843	892	813	902	980	954	888	926	476
Bobota	1921	2083	1945	2211	2140	2194	2198	2324	1852	1855	1940	1959	1926	1881	1651
Bogdanovci	614	690	716	786	808	771	805	753	752	820	939	907	1026	1113	803
Bokšić**	0	0	0	0	0	0	2	0	177	203	243	224	218	234	159
Borovo	1174	1996	1812	1977	2021	1929	1793	2066	2677	2869	5759	11301	13491	6442	5360
Bršadin	610	668	712	808	869	941	998	1037	1004	1028	1257	1764	2093	1887	1514
Čakovci***	540	896	924	1002	983	895	951	964	929	1023	1100	934	837	749	469
Čelije**	0	0	0	19	7	8	4	0	120	126	161	157	123	164	155
Grabovo****	49	233	241	329	321	395	409	338	540	625	593	624	264	192	149
Ilok	3110	3776	3489	4288	4387	4856	5475	5809	5361	5696	6193	6683	6700	6775	5897
Lipovača	40	85	152	189	197	201	203	195	258	288	377	496	847	580	426
Lovas	1020	1277	1235	1426	1443	1539	1689	1845	1999	2090	2078	1811	1702	1681	1167
Ludvinci	4	26	52	85	37	71	62	138	191	201	188	170	159	157	133
Mikluševci	608	697	712	814	819	800	876	1010	966	989	859	769	758	673	486
Mohovo	489	505	378	406	485	481	479	449	360	178	465	465	386	344	303
Negoslavci*****	893	1126	1069	1295	1426	1391	1367	1758	1343	1376	1506	1795	1698	1682	1466
Opatovac	635	819	837	921	959	968	987	961	681	797	760	640	562	550	412
Pačetin	826	916	988	1056	1109	1166	1073	1110	896	878	983	973	925	851	668
Petrovci	655	802	863	943	1054	1032	1129	1269	1310	1307	1448	1399	1357	1289	988
Sotin	1052	1318	1341	1390	1436	1369	1480	1527	1168	1277	1289	1286	1327	1324	969
Svinjarevci	500	610	691	760	726	771	760	810	851	838	917	956	776	765	575
Šarengrad	1265	1484	1424	1558	1489	1472	1392	1448	1349	1622	1443	1357	1106	1005	838
Tompojevci	500	671	685	688	664	701	781	813	767	782	768	662	537	510	409
Tovarnik	2003	2272	2047	2272	2390	2521	2428	2502	1990	2279	2984	3049	2960	3001	2326
Trpinja	1561	1799	1715	1929	1975	2190	2092	2169	1872	1858	1959	2198	2243	2171	1837
Vera	639	750	668	703	727	694	660	772	608	640	610	595	600	561	508
Vukovar	7070	8050	8741	9494	9719	10359	10242	10862	17223	18705	23740	30222	33649	44639	30126
Vukovarski kraj	30098	35616	35467	39682	40627	42270	42962	45573	49826	53036	63487	76294	80857	83770	61583

* Broj naselja prema popisu stanovništva iz 2001.

** Naselje Bokšić se prvi puta iskazuje od 1921. a Čelije od 1890. godine.

*** Naselje Čakovci uključuje broj stanovnika naselja Novi Čakovci koje je 1981. nestalo kao samostalno naselje.

**** Naselje Grabovo uključuje broj stanovnika naselja Jakobovac i Ovčara koja su 1981. nestala kao samostalna naselja.

***** Naselje Negoslavci uključuje broj stanovnika naselja Gornjak koje je 1971. nestalo kao samostalno naselje.

Izvor: Kao tablica 4.

sta *Vukovarsko-srijemske županije*. Od 1971. godine počinje ubrzano usporavanje i stagnacija rasta broja stanovnika. Od 1948. do 1971. broj stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* porastao je 42,4%, a od 1971. do 1991. godine stopa demografskog rasta je iznosila svega 6,5%. Apsolutni porast stanovništva između 1971. i 1991. godine iznosio je svega petinu demografskog rasta iz razdoblja 1948.-1971. godine. Očito je da su se negativne promjene u razvojnim tokovima i društveno-gospodarskoj dinamici nepovoljno odrazile i na promjene u demografskom razvoju. *Vukovarsko-srijemska županija*, već jedno desetljeće prije srbijanske oružane agresije, nije bila više tako privlačan prostor za naseljevanje kao što je to bila prije tridesetak i više godina. Došlo je do usporavanja dinamike ekonomskog razvoja. Velike gospodarske tvrtke, poput "Borova", još su sredinom 1970-ih godina doživjele veliku krizu u proizvodnji i plasmanu proizvoda, što se odrazilo na pad zaposlenosti te na smanjenje potražnje za radnom snagom. Navedeno je prvo usporilo, a potom i zaustavilo, ne samo useljeničke struje u županiju nego i unutar-županijska preseljavanja na liniji selo – grad.

Razloge naglom slabljenju demografskog rasta *Vukovarsko-srijemske županije* tijekom 1970-ih i 1980-ih godina nalazimo i u činjenici da je u ovome prostoru došlo do pogoršanja prirodnoga kretanja, zatim do pojačanog iseljavanja, pogoršanja vitalnih demografskih struktura (ponajviše dobno-spolne) te do prostornog prerazmjesta stanovništva (ruralni egzodus), koji je uzrokovan suvremenim društveno-gospodarskim procesima industrijalizacije, deagrarizacije i urbanizacije. Tome je pridonijelo i pogoršanje statusa poljoprivrede te manjak sredstava potrebnih za tehničko-tehnološko unapređenje poljoprivredne proizvodnje, osobito na individualnim gospodarstvima, čiji su nositelji bivali sve usamljeniji i stariji, tj. nemoćniji i nesposobniji za uspješnu, tržišno orijentiranu agrarnu djelatnost. U takvim okolnostima siromaštvo postaje sve više obilježje većine seoskih domaćinstava pa se iseljavanje prema gradovima ili u inozemstvo nametnulo gotovo jednim izlazom, naročito za mlađe naraštaje.

Za razliku od prve dvije trećine 20. stoljeća tijekom kojih su vodeće značenje u kretanju stanovništva imala useljavanja, posljednja je trećina prošloga stoljeća ponajviše bila obilježena iseljavanjem stanovništva iz *Vukovarsko-srijemske županije*. Tako je egzodusne značajke u posljednjem prijeratnom međupopisnom razdoblju (1981.-1991.) pokazivalo 64 naselja ili 76,2% svih naselja županije. (Živić, 1996.) Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je najnegativnijim tipom ukupnoga (općeg) kretanja (izumiranjem

Tablica 6.
Kretanje ukupnog broja i
indeksi promjene stanovništva
vinkovačkog, vukovarskog i
županjskog kraja 1857.–2001.
godine

stanovništva²⁴) bilo zahvaćeno već svako četvrto naselje *Vukovarsko-srijemske županije*. Ova je županija prije Domovinskog rata pokazivala *relativno visok stupanj egzodusne homogenosti*.

Godina popisa	Vinkovački kraj	Vukovarski kraj	Županjski kraj	Vinkovački kraj	Vukovarski kraj	Županjski kraj
1857.	33531	30098	23139	-	-	-
1869.	38931	35616	26482	116,1	118,3	114,4
1880.	41167	35467	28167	105,7	99,6	106,4
1890.	46206	39682	32030	112,2	111,9	113,7
1900.	51072	40627	33870	110,5	102,4	105,7
1910.	54023	42270	33461	105,8	104,0	98,8
1921.	53466	42962	30989	99,0	101,6	92,6
1931.	60659	45573	33108	113,5	106,1	106,8
1948.	65972	49826	36674	108,8	109,3	110,8
1953.	73172	53036	40748	110,9	106,4	111,1
1961.	83777	63487	45960	114,5	119,7	112,8
1971.	91714	76294	49107	109,5	120,2	106,8
1981.	95245	80857	48001	103,9	106,0	97,7
1991.	98445	83770	49026	103,4	103,6	102,1
2001.	91884	61583	51301	93,3	73,5	104,6
Indeks 2001./1857.	-	-	-	274,0	204,6	221,7
Indeks 2001./1948.	-	-	-	139,3	123,6	140,0

Izvor: Kao tablica 4.

Premda je *Vukovarsko-srijemska županija* do početka 1990-ih godina imala za hrvatske prilike relativno dinamično kretanje ukupnoga broja stanovnika, smanjena biodinamika i sve veće značenje emigracije, nesumnjivo ukazuju na pogoršanje demografskih kretanja. U prilog tome ide i činjenica da je prisutan sve izraženiji prostorni preraspodjela stanovništva, što zorno pokazuje promjena broja stanovnika na razini vinkovačkog, vukovarskog i županjskog kraja, odnosno, na nivou naselja. Drugim riječima, analizirajući međupopisne promjene broja stanovnika županije na nižim razinama promatranja, jasno se uočava stanovita populacijska polarizacija. Ona je ponajviše posljedica različitog smjera i intenziteta društveno-gospodarskoga razvoja između pojedinih administrativnih ili naseljskih sastavnica županije. Primjerice, kada su na kretanje broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* dominantan utjecaj imale migracije ruralnog stanovništva, bez obzira radilo se o kolonizacijama u vrijeme austro-ugarske vlasti ili agrarno-reformskim kolonizacijama nakon Prvoga ili Drugoga svjetskog rata, nešto veće stope demografskog ra-

sta imali su vinkovački i županjski kraj²⁵, a kada su prevladavale gospodarske imigracije radne snage, potaknute industrijalizacijom, onda je, s obzirom na stopu porasta stanovništva, prednjačio vukovarski kraj.²⁶

Posljednje međupopisno razdoblje donijelo je stanovite promjene u kretanju broja stanovnika, koje su imale znakovit odraz i na ukupan demografski rast *Vukovarsko-srijemske županije* od sredine 19. do početka 21. stoljeća. Zahvaljujući demografskim gubitcima i posljedicama srbijanske oružane agresije ukupan broj stanovnika u vukovarskom kraju je između 1991. i 2001. godine smanjen za četvrtinu (26,5%), a u vinkovačkom kraju za 6,7%. Jedino je županjski kraj ostvario demografski rast po stopi od 4,6%. Ukupan demografski rast vinkovačkog kraja između 1857. i 2001. godine je iznosio 174,0%, vukovarskog kraja 104,6% te županjskog kraja 121,7%. Vrijedno je istaknuti da je u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata (1948.–2001.) najveću stopu porasta broja stanovnika imao županjski kraj (40,0%). Iza njega je slijedio vinkovački kraj sa stopom demografskog rasta od 39,3%, dok je najmanji porast stanovništva zabilježio vukovarski kraj (23,6%). Do 1991. godine situacija je, s obzirom na kretanje broja stanovnika, bila posvema drugačija. Između 1948. i 1991. godine broj stanovnika je najviše porastao u vukovarskom kraju (68,1%). U vinkovačkom kraju porast je iznosio 49,2%, a u županjskom kraju 33,7%.

Prostorna diferenciranost ili polariziranost demografskog rasta *Vukovarsko-srijemske županije* još je vidljivija na razini naselja. *Urbanizacija je uvjetovala snažan porast broja stanovnika gradova, njihovo teritorijalno širenje te funkcionalno diferenciranje, uz brz preobražaj prigradskih ruralnih prostora, odnosno njihovo pretvaranje u urbanizirane zone.* Tako je od 1948. do 1991. godine ukupan broj stanovnika smanjen u 34 naselja *Vukovarsko-srijemske županije* (40,5%).²⁷ Najmanje u Petrovcima (-1,6%), a najviše u Grabovu (-64,4%). Istodobno je brojem stanovnika poraslo 50 naselja županije (59,5%).²⁸ Porast stanovništva se kretao od svega 1,0% u Prkvcima do čak 159,4% u Gunji. U navedenom je razdoblju depopuliralo oko trećine naselja u vinkovačkom i županjskom te polovica naselja u vukovarskom kraju.

Brojem stanovnika su najviše rasla gradska naselja *Vukovarsko-srijemske županije*, odnosno bivši općinski centri: Vukovar (159,2%), Vinkovci (105,3%) i Županja (154,5%), kao središta i žarišta najvažnijih centralnih funkcija i društveno-gospodarskih gibanja te naselja koja su neposredno gravitirala njima i nalazila se u zoni dnevne migracije radne snage poput: Ivankova (98,5%), Mirkovaca (128,6%), Novih Jankovaca (96,1%), Nuštra (149,4%), Otoka (52,2%),

Privlake (74,6%), Rokovaca (62,1%), Starih Jankovaca (52,8%) i Vodinaca (55,4%) prema Vinkovcima, potom: Borova (140,6%), Bršadina (87,9%), Lipovače (124,8%), Bogdanovaca (48%) i Negoslavaca (25,2%) prema Vukovaru, te: Cerne (38,3%), Gunje (159,4%), Šiškovaca (53,2%) i Štitara (35,1%) prema Županji. Unatoč činjenici da je više od polovice naselja *Vukovarsko-srijemske županije* nakon Drugoga svjetskog rata imalo porast stanovništva, demografski rast prostora može se zahvaliti tek manjem broju naselja (po prilici četvrtini) koja su i u uvjetima opće demografske stagnacije ipak zadržala razmjerno visoke stope porasta stanovništva. To se, ponajprije, odnosi na Vinkovce, Vukovar i Županju, čiji je zajednički demografski rast od 1948. do 1991. godine bio višestruko veći (134,9%) od stope porasta stanovništva svih ostalih naselja županije (22,9%).

Tablica 7.
 Kretanje ukupnoga broja stanovnika županjskog kraja u razdoblju 1857.–2001. godine po naseljima*

Naselje	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Babina Greda	3943	4221	4009	4016	3918	3973	3575	3641	4061	4611	4872	4620	4159	4205	4262
Bošnjaci	3100	3955	4475	4350	4622	4783	4386	4473	4329	4529	4769	4741	4531	4426	4653
Cerna	1481	1475	1517	1852	2006	2097	1928	2316	2977	3554	3825	3938	3792	4117	4149
Drenovci	1199	1709	1932	2128	2753	2575	2528	2726	2998	3273	3323	3331	2998	2755	3049
Đurići	344	340	314	404	489	582	542	589	681	706	668	630	534	457	418
Gradište	2657	2863	2859	3048	2986	3002	2589	2592	3160	3345	3547	3520	3274	3297	3382
Gunja	771	810	850	1128	1267	1415	1414	1703	1995	2455	3830	4873	5090	5176	5033
Podgajci Posavski	678	861	950	1030	1281	1071	1050	1101	1176	1386	1623	1682	1584	1518	1568
Račinovci	878	912	961	1226	1407	1451	1382	1508	1437	1416	1453	1344	1126	996	982
Rajevo Selo	751	975	1207	1266	1239	1240	1220	1244	1241	1363	1434	1586	1546	1476	1407
Soljani	1049	1155	1400	1731	1778	1693	1577	1932	1741	1823	2023	2067	1856	1709	1554
Strošinci	659	784	1134	1364	1240	1223	958	1014	950	989	974	916	784	696	668
Štitar	1620	1803	1669	1694	1717	1681	1483	1595	1842	2000	2315	2611	2416	2488	2608
Šiškovci	333	375	374	485	541	646	525	541	408	467	558	643	636	625	841
Vrbanja	1465	1710	1905	2841	2996	2691	2568	2625	2983	3440	3722	3740	3412	3138	2952
Županja	2211	2534	2611	3467	3630	3338	3264	3508	4695	5391	7024	8865	10263	11947	13775
Županjski kraj	23139	26482	28167	32030	33870	33461	30989	33108	36674	40748	45960	49107	48001	49026	51301

* Broj naselja prema popisu stanovništva iz 2001. godine.

Izvor: Kao tablica 4.

U posljednjem prijeratnom međupopisnom razdoblju nije došlo samo do pada stope ukupnog porasta stanovništva županije (sa 12,4% u razdoblju 1961.–1971. na 3,2% u razdoblju 1981.–1991. godine) nego i do demografskog pražnjenja sve većeg broja naselja. Tako je popis iz 1991. u odnosu na 1981. godinu ustanovio ukupnu depopulaciju u 50 naselja *Vukovarsko-srijemske županije* (59,5%).²⁹ Smanjenje broja stanovnika kretalo se od 0,2% u Sotinu do 52,2% u Borovu.³⁰ U depopulacijskim je naseljima 1991.

godine živjelo već 28,6% stanovništva županije, što znači da je više od polovice naselja s četvrtinom ukupnog stanovništva ovoga prostora bilo zahvaćeno snažnom depopulacijom. Za županiju koja je sve do prije tridesetak godina bila izrazito useljenički prostor, ovi su podaci više nego zabrinjavajući. Očito je da je i prije Domovinskoga rata sve manje naselja imalo dovoljno vlastitih demografskih potencijala za proširenu reprodukciju (porast stanovništva), a time i sve manje demografskih resursa u smislu bržeg društveno-gospodarskog napretka. Pritom valja voditi računa da pod procesom ukupne depopulacije, u širem smislu riječi, ne podrazumijevamo samo smanjenje broja stanovnika nego i pogoršanje demografskih struktura te demoreprodukcijskih procesa. Drugim riječima, *ukupna depopulacija u nekom naselju jasna je posljedica dugoročne poremećenosti dinamičnih i strukturnih sastavnica i odrednica razvoja stanovništva, ali i indikator svojevrsnog demografskog siromaštva koji determinira raznolike i duboke poteškoće u društveno-gospodarskom razvitku.*

Između 1981. i 1991. godine porast stanovništva u Vukovarsko-srijemskoj županiji imala su samo 34 naselja (40,5%). Stopa demografskog rasta se kretala od 0,7% u Gradištu do 33,3% u Čelijama.³¹ Valja, doduše, imati na umu činjenicu da je popisom 1991. godine obuhvaćen veći dio hrvatskih građana na privremenom radu u inozemstvu s članovima obitelji nego je to bio slučaj u popisima 1971. i 1981. godine. To, drugim riječima, znači da je dio demografskog rasta između 1981. i 1991. godine posljedica upravo te činjenice, a manje eventualno pozitivnih demografskih kretanja u tim naseljima.

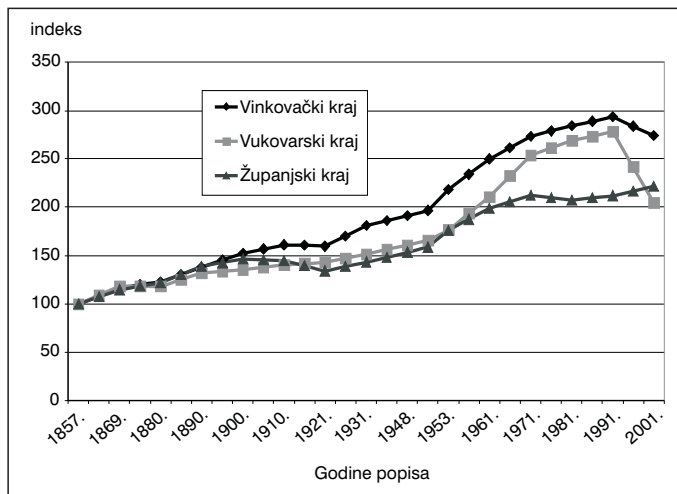
Temeljem do sada izloženog možemo zaključiti da se demografski rast Vukovarsko-srijemske županije *od početka 1950-ih do početka 1990-ih godina uglavnom zasnivao na relativno snažnom porastu broja stanovnika gradskih i pojedinih prigradskih naselja, dok su seoska naselja u tom smislu imala sve manje značenje.* Prekretnica u ukupnom brojčanom kretanju stanovništva dogodila se 1950-ih i 1960-ih godina kada je usporedno s pojačanim naseljavanjem kraja počelo i preseljavanje stanovništva sa sela u grad, izazvano procesima industrijalizacije, deagrarijacije i urbanizacije. Navedeni su procesi naročito ojačali posljednjih 30-tak godina. Prema popisu iz 1991. godine, u *velikim naseljima* s preko 2 000 stanovnika (32,1% naselja) živjelo je 77,3% svih stanovnika županije. Ovako velika koncentracija stanovništva u manjem broju naselja (u preostalih 67,9% naselja živjelo je tek 22,7% stanovnika) posljedica je dinamičnog brojčanog kretanja stanovništva najvećih, pretežno gradskih naselja županije. Tako je 1991. godine u

Vinkovcima, Vukovaru i Županji živjelo već 39,8% pučanstva *Vukovarsko-srijemske županije*. ***Ovakva struktura naseljenosti tipična je za panonski, ravničarski prostor Hrvatske, odraz je naslijeđene agrarno-ruralne strukture, ali i pokazatelj dosegnutog stupnja urbanizacije i socio-ekonomske preobrazbe prostora.***

Kao urbane jezgre *Vukovarsko-srijemske županije* navedena gradska naselja su osjetno povećala i stupanj koncentracije stanovništva. On se sa 14,9% (1857.) povećao na 18,6% (1910.), na 20,9% (1931.), na 25,7% (1948.), na 31,4% (1971.) i konačno, na 39,8% ukupnog stanovništva (1991.). Potonji su procesi pokrenuli i kasnije poticali polarizirani populacijski razvoj županije sa svim negativnostima koje iz takvoga kretanja proizlaze. Ukupno se stanovništvo Vinkovaca, Vukovara i Županje od 1857. do 1991. godine stalno povećavalo po stopi višoj od stope ukupne promjene stanovništva kraja. Od sredine 19. stoljeća ova su naselja stanovništvom porasla za više od pet puta. Tijekom svih analiziranih međupopisnih razdoblja porast pučanstva tih gradova je bio nejednolik, ali stalan i povremeno vrlo izražen. Najintenzivniji porast je bio u razdobljima: 1953.–1961. (24,7%) i 1961.–1971. godine (25,4%). Nakon Drugoga svjetskog rata (1948.–1991.) broj stanovnika gradskih naselja je više nego udvostručen (porast od 139,9%), što najbolje govori o njihovoj demografskoj dinamici. Gradska i prigradska naselja *Vukovarsko-srijemske županije* su, zahvaljujući gospodarskoj snazi i brojnim radnim mjestima, privlačila sve brojnije viškove poljoprivrednog stanovništva, tako da su se seoska naselja počela prazniti, što se, dakako, odrazilo i na njihovo ukupno brojčano kretanje. Čak i u međupopisnim razdobljima, u kojima su seoska naselja imala porast stanovništva, njihova dinamika ni izbliza nije dosegala dinamiku gradskih naselja kraja.

Razlike u dinamici rasta ukupnog, gradskog i seoskog stanovništva, karakteristične su za područja koja se nalaze u razdoblju pojačanog industrijskog razvoja, pri čemu gradska naselja imaju izraženu žarišnu, ali i polarizacijsku funkciju. Gradsko stanovništvo *Vukovarsko-srijemske županije* je raslo zahvaljujući pravcu (i)migracijskih tokova koji su, premda smanjenim intenzitetom, još uvijek vodili od sela prema gradu. ***Demografski regres seoskih naselja jedna je od bitnih oznaka suvremenog razvoja stanovništva ovoga prostora.*** Ovakav tijek urbanizacije plodi i plodit će daljim produbljivanjem razlika u demografskom razvoju između gradskih i seoskih naselja županije. Razlike su svojevrsni demografski izraz socio-ekonomske strukture, nemoci i zaostajanja sela za gradom, ruralnih za urbanim

područjima (Friganović, 1985.). Seoska će naselja nastaviti gubiti pučanstvo, što će rezultirati sve ubrzanijim starenjem stanovništva te daljnjim smanjenjem nataliteta i prirodnoga prirasta. U tom kontekstu demografske pretpostavke društveno-gospodarskog razvoja seoskih naselja *Vukovarsko-srijemske županije* bit će bitno smanjenje. Drugim riječima, *seoska su se naselja našla u dubokoj demografskoj krizi kao posljedici radikalnih promjena u dinamici (ukupnoj i prirodnoj) i strukturama stanovništva.*

Graf 3.
 Indeks promjene broja stanovnika vinkovačkog, vukovarskog i županjskog kraja Vukovarsko-srijemske županije u razdoblju 1857.–2001. godine

Na koncu ovoga pregleda kretanja ukupnog broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* zanimljivo je istaknuti da je od 1857. do 2001. godine smanjenje stanovništva imalo čak 14 naselja županije, i to naselja: Korog (-56,7%), Srijemske Laze (-8,3%), Tordinci (-25,7%), Berak (-24,4%), Bobota (-14,1%), Čakovci (-23,1%), Mikluševci (-20,1%), Mohovo (-38,0%), Opatovac (-35,1%), Pačetin (-19,1%), Sotin (-7,9%), Šarengrad (-33,8%), Tompojevci (-18,2%) i Vera (-20,5%).

Promjena broja stanovnika 1991.–2001. godine

Ovo poglavlje treba pokazati u kojoj je mjeri proces ukupne depopulacije, kao posljedica naslijeđenih destabilizacijskih čimbenika demografskog razvoja (dva svjetska rata, emigracija, pad nataliteta, demografsko starenje itd.) i negativnih utjecaja srbijanske oružane agresije (ratni mortalitet, prognaništvo, depresirani natalitet, izbjeglištvo/iseljništvo), zahvatio *Vukovarsko-srijemsku županiju*.

U metodološkim smo napomenama već ukazali na problem usporedivosti rezultata popisa 1991. i 2001. godine. Taj se problem ne očituje samo u složenijim raščlam-

Tablica 8.

Promjena broja stanovnika
 Vukovarsko-srijemske županije
 1991.–2001. godine prema
 kriterijima stalnog i prisutnog
 stanovništva

Pokazatelji	1991.	2001.
Ukupan broj stanovnika	231241	204768
Apsolutna promjena	-	26473
Indeks promjene	-	88,6
Broj prisutnog stanovništva	214658	186708
Apsolutna promjena	-	-27950
Indeks promjene	-	87,0
Broj stalnog stanovništva	231241	208766
Apsolutna promjena	-	-22475
Indeks promjene	-	90,3

Prisutno stanovništvo = uključene su sljedeće popisne kategorije: prisutno stanovništvo, odsutni u zemlji, izbjeglice u RH i privremeno prisutni.

Stalno stanovništvo = stanovništvo popisano 2001. godine prema kriterijima popisa primjenjenim u popisu stanovništva 1991. godine.

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

bama kretanja i razvoja stanovništva nego i pri usporedbi promjene broja stanovnika, kako na razini županije, tako i na razini naselja. U tom kontekstu, temeljem rezultata popisa 1991. i 2001. godine, možemo međupopisnu promjenu broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* analizirati na tri načina:

- analizom promjene “ukupnog broja stanovnika”;
- analizom promjene broja stanovnika prema metodologiji popisa primijenjenoj u popisu 1991. godine (kriterij “de iure” ili stalnog stanovništva);
- analizom promjene broja stanovnika prema kriteriju “de facto” ili prisutnog stanovništva.

Sve tri analize, naročito prva, imaju samo orijentacijsku vrijednost. Osobito je važan problem određivanje približnog broja stvarnog ili rezidencijalnog stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* jer je to jedna od bitnih osnova na temelju kojih je moguće planirati odgovarajuće aspekte društvenog i gospodarskog razvoja. Stoga smo u ovome poglavlju pokušali na razini naselja dati i analizu međupopisne promjene broja prisutnog ili “de facto” stanovništva, svjesni svih metodoloških ograničenja koji proizlaze iz nejednake definicije prisutnog stanovništva u popisu 1991., odnosno, 2001. godine.

Prema konačnim rezultatima popisa u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je 2001. u odnosu na 1991. godinu “ukupan broj stanovnika” smanjen za 26 473 osoba ili za 11,4%. *Vukovarsko-srijemsku županiju* možemo uključiti među one hr-

vatske županije koje su između 1991. i 2001. godine zabilježile pad ukupnog broja stanovnika jednak ili veći od 10%. U ovu skupinu županija ulaze još Sisačko-moslavačka (pad broja stanovnika od 26,1%), Karlovačka (-23,2%), Ličko-senjska (-38,3%), Virovitičko-podravska (-10,7%), Požeško-slavonska (-13,6%), Zadarska (-23,9%), Osječko-baranjska (-10,0%) i Šibensko-kninska županija (-26,0%).

Prema kriteriju “de iure” stanovništva ili metodologiji popisa primijenjenoj 1991. godine, apsolutni pad broja stanovnika je iznosio 22 475 osoba ili relativno -9,7%. Konkretno, analiziramo li promjenu broja stanovnika županije prema “de facto” kriteriju, tj. kriteriju prisutnog stanovništva³², uočavamo ukupnu depopulaciju od 27 950 osoba ili -13,0%. Svaka od ove tri izračunate međupopisne promjene ima, dakle, samo orijentacijsku vrijednost. Najbliži smo istini ako zaključimo da se apsolutno smanjenje ukupnog stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* u razdoblju 1991.-2001. godine kreće između 22 i 28 tisuća stanovnika, a relativno između -9,7 i -13,0%. Drugim riječima, iz metodoloških razloga je nemoguće ustanoviti točnu apsolutnu i relativnu ukupnu depopulaciju stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. Međutim, ta nas činjenica ne sputava u donošenju ocjene da promjena broja stanovnika županije tijekom posljednjega međupopisja ima negativan predznak čije korijene nalazimo u *naslijeđenim dugoročnim nepovoljnim demografskim procesima (pad nataliteta, starenje, iseljavanje) te u demografskim posljedicama srbijanske oružane agresije (poginuli, nestali, prognani, izbjegli, raseljeni)*.

U odnosu na 1991. godinu “ukupan broj stanovnika” porastao je samo u 17 naselja (20,2%); jednak je ostao u jednom naselju (Donje Novo Selo); pad broja stanovnika imalo je čak 66 naselja županije ili 78,6% svih naselja. U naseljima s porastom broja stanovnika demografski rast je iznosio 7,0%, dok je u depopulacijskim naseljima zabilježen pad broja stanovnika od 17,4%. Najveći pad stanovništva je ustanovljen u naselju Berak u vukovarskom kraju, u kojemu je broj stanovnika između 1991. i 2001. godine prepolovljen. Najveći porast stanovništva imalo je naselje Šiškovci (34,6%) u županjskom kraju.

Prema će o posljedicama srbijanske oružane agresije više govora biti u posebnom poglavlju, na ovom mjestu je neophodno ukazati i na neka obilježja povezanosti demografskih posljedica rata i promjene broja stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* između 1991. i 2001. godine. Tako su između 1991. i 2001. godine bivša okupirana naselja županije (radi se o 54 naselja) “izgubila” nešto manje od četvrtine (-24,2%) svoga prijeratnog stanovništva dok su

Tablica 9.

Promjena ukupnoga broja stanovnika i indeks međupopisne promjene Vukovarsko-srijemske županije 1991.–2001. godine po naseljima

Naselje	Broj stanovnika		Indeks	Naselje	Broj stanovnika		Indeks
	1991.	2001.			1991.	2001.	
Andrijaševci	2076	2165	104,3	Bapska	1624	1313	80,8
Antin	977	806	82,5	Berak	926	476	51,4
Apševci	444	368	82,9	Bobota	1881	1651	87,8
Cerić	1563	1460	93,4	Bogdanovci	1113	803	72,1
Donje Novo Selo	638	638	100,0	Bokšić	234	159	67,9
Đeletovci	849	685	80,7	Borovo	6442	5360	83,2
Gaboš	746	613	82,2	Bršadin	1887	1514	80,2
Ilača	1239	1009	81,4	Čakovci	749	469	62,6
Ivankovo	6354	6695	105,4	Čelije	164	155	94,5
Jarmina	2629	2627	99,9	Grabovo	192	149	77,6
Karadžičevo	411	239	58,2	Ilok	6775	5897	87,0
Komletinci	2035	1897	93,2	Lipovača	580	426	73,4
Korog	748	521	69,7	Lovas	1681	1167	69,4
Lipovac	1409	1243	88,2	Ludvinci	157	133	84,7
Marinci	969	796	82,1	Mikluševci	673	486	72,2
Markušica	1371	1160	84,6	Mohovo	344	303	88,1
Mirkovci	3233	2673	82,7	Negoslavci	1682	1466	87,2
Mlaka Antinska	126	88	69,8	Opatovac	550	412	74,9
Nijemci	2171	1905	87,7	Pačetin	851	668	78,5
Novi Jankovci	1273	1014	79,7	Petrovci	1289	988	76,6
Novi Mikanovci	788	677	85,9	Sotin	1324	969	73,2
Nuštar	4080	3606	88,4	Svinjarevci	765	575	75,2
Orolik	864	578	66,9	Šarengrad	1005	838	83,4
Ostrovo	884	760	86,0	Tompojevci	510	409	80,2
Otok	5889	5858	99,5	Tovarnik	3001	2326	77,5
Podgrađe	546	486	89,0	Trpinja	2171	1837	84,6
Podrinje	300	281	93,7	Vera	561	508	90,6
Privlaka	3501	3776	107,9	Vukovar	44639	30126	67,5
Prkovci	579	600	103,6	Babina Greda	4205	4262	101,4
Retkovci	1335	1381	103,4	Bošnjaci	4426	4653	105,1
Rokovci	1955	2084	106,6	Cerna	4117	4149	100,8
Slakovci	1493	1203	80,6	Drenovci	2755	3049	110,7
Srijemske Laze	924	652	70,6	Đurići	457	418	91,5
Stari Jankovci	2063	1769	85,7	Gradište	3297	3382	102,6
Stari Mikanovci	2612	2710	103,8	Gunja	5176	5033	97,2
Banovci	653	479	73,4	Podgajci Posavski	1518	1568	103,3
Tordinci	1017	836	82,2	Račinovci	996	982	98,6
Vinkovački Banovci	255	194	76,1	Rajevo Selo	1476	1407	95,3
Vinkovci	35347	33239	94,0	Soljani	1709	1554	90,9
Vodinci	2099	2113	100,7	Strošinci	696	668	96,0
				Šiškovci	625	841	134,6
				Štitar	2488	2608	104,8
				Vrbanja	3138	2952	94,1
				Županja	11947	13775	115,3
				UKUPNO	231241	204768	88,6

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

ostala naselja, među kojima je bio i značajan broj onih naselja koja nisu bila okupirana, ali su se nalazila na crti ili neposredno u blizini bojišnice (npr. Nuštar, Jarmina, Vinkovci, Komletinci), u istom razdoblju bilježila minimalan porast stanovništva od 0,4%.³³ Naselja koja su se - uvjetno rečeno - nalazila dalje od izravnih ratnih aktivnosti (16 naselja županjskog kraja) u posljednjih su deset godina zabilježila ukupan porast broja stanovnika od 5,7%, premda i među tim naseljima ima onih koja su u promatranom razdoblju ostvarila depopulaciju stanovništva (Đurići, Gunja, Račinovci, Rajevo Selo, Soljani, Strošinci i Vrbanja).

Naselja *Vukovarsko-srijemske županije* koja su, prema popisu stanovništva 1991. godine, imala srpsku etničku većinu tijekom posljednjega međupopisja depopulirala su za 18,1%. Naselja s većinom hrvatskoga stanovništva zabilježila su pad broja stanovnika od 10,3%. Relativno su najveći demografski pad ostvarila četiri naselja s rusinsko-ukrajinskom i mađarskom većinom stanovništva (-28,8%).³⁴ Navedeno je, prije svega, posljedica demografskih ratnih gubitaka, naročito prisilnih migracija (prognaništvo/izbjeglištvo).

Diferencirano kretanje stanovništva na razini naselja odrazilo se i na promjenu broja stanovnika *općina* i *gradova* *Vukovarsko-srijemske županije*. Tako je porast "ukupnog stanovništva" između 1991. i 2001. godine zabilježio samo *grad* Županja (13,5%) i *općine* Andrijaševci (5,4%), Babina Greda (1,4%), Bošnjaci (5,1%), Cerna (5,2%), Drenovci (3,1%), Gradište (2,6%), Ivankovo (4,9%), Privlaka (7,9%) i Vođinci (0,7%). Riječ je, dakle, o upravno-teritorijalnim sastavnicama županije koje tijekom rata nisu imale niti jedno okupirano naselje. Depopulaciju "ukupnog stanovništva" između 1991. i 2001. godine imala su tri *grada* - Ilok (-14,3%), Vinkovci (-6,9%) i Vukovar (čak -32,2%) te 17 *općina* - Bogdanovci (-25,3%), Borovo (-16,8%), Gunja (-2,8%), Jarmina (-0,1%), Lovas (-29,2%), Markušica (-17,8%), Negoslavci (-12,8%), Nijemci (-13,9%), Nuštar (-11,3%), Otok (-2,1%), Stari Jankovci (-21,2%), Stari Mikanovci (-0,4%), Tompojevci (-35,3%), Tordinci (-21,5%), Tovarnik (-21,3%), Trpinja (-15,7%) i Vrbanja (-6,7%). Sve *općine* i *gradovi* s padom broja stanovnika, s izuzetkom Gunje, Jarmine, Otoka, Starih Mikanovaca i Vrbanje, ulaze u skupinu bivših potpuno ili djelomično okupiranih upravno-teritorijalnih sastavnica *Vukovarsko-srijemske županije*.

Zahvaljujući navedenim promjenama u kretanju broja stanovnika došlo je i do znakovitih promjena u razmještaju i koncentraciji naseljenosti. Naime, došlo je do svojevrsne rerularizacije kraja. Kao posljedica činjenice da je između 1991. i 2001. godine postotak pada ukupnog sta-

novništva gradskih naselja³⁵ županije (-16,1%) bio veći od postotka pada broja stanovnika u ostalim (seoskim/ruralnim) naseljima (-8,4%), udjel gradskog u ukupnom stanovništvu je smanjen (sa 39,8% na 37,7%), a udjel seoskog u ukupnom stanovništvu povećan (sa 60,2% na 62,3%). Posljedica je to činjenice da su gradska naselja županije, napose Vukovar i Vinkovci, zbog ratnih stradanja i razaranja, zabilježili snažnu depopulaciju svojega stanovništva. S druge su pak strane pojedina seoska naselja, zahvaljujući privremenom ili trajnom naseljavanju prognanog i izbjeglog stanovništva, ipak populacijski ojačana.

Tablica 10.

Promjena broja stanovnika i indeks međupopisne promjene Vukovarsko-srijemske županije po naseljima između 1991. i 2001. prema kriteriju prisutnog stanovništva

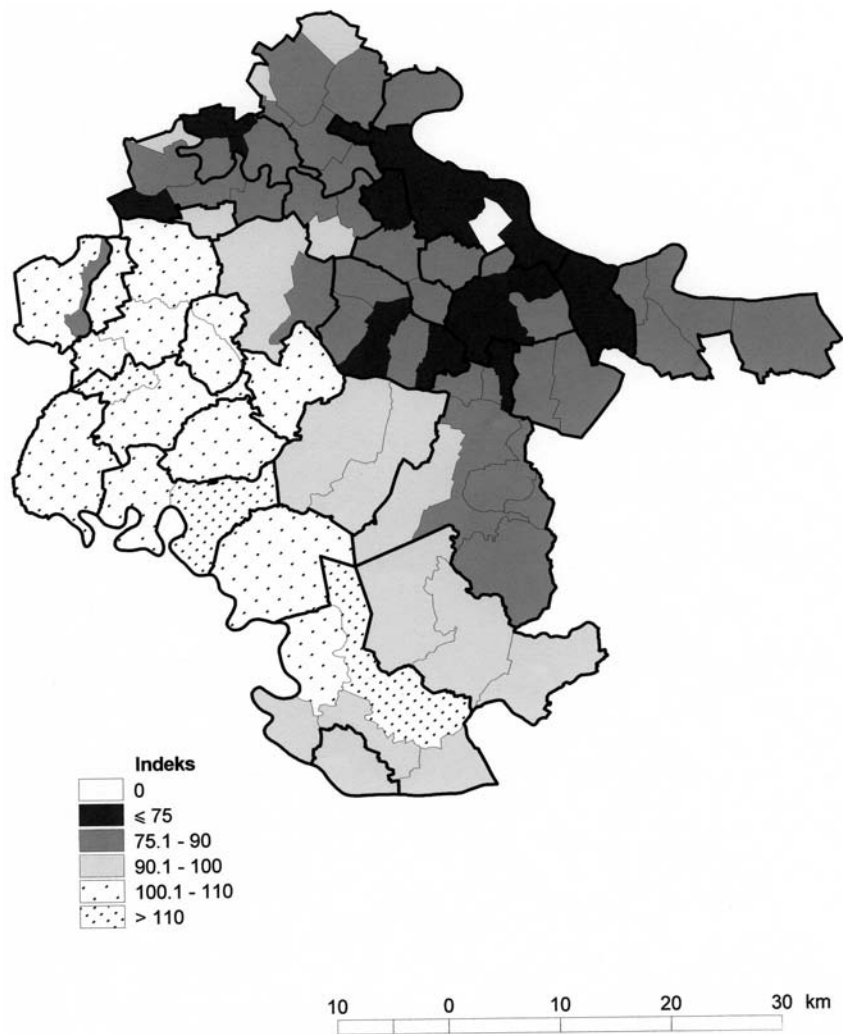
Naselje	Broj stanovnika		Indeks	Naselje	Broj stanovnika		Indeks
	1991.	2001.			1991.	2001.	
Andrijaševci	1965	2092	106,5	Bapska	1487	1225	82,4
Antin	917	778	84,8	Berak	895	435	48,6
Apševci	420	342	81,4	Bobota	1856	1557	119,2
Cerić	1436	1380	96,1	Bogdanovci	1066	776	72,8
Donje Novo Selo	603	598	99,2	Bokšić	229	157	68,6
Đeletovci	745	616	82,7	Borovo	6235	4948	79,4
Gaboš	721	564	78,2	Bršadin	1800	1469	81,6
Ilača	1164	969	83,2	Čakovci	720	424	58,9
Ivankovo	5738	6266	109,2	Čelije	163	149	91,4
Jarmina	2463	2490	101,1	Grabovo	188	143	76,1
Karadžičevo	409	231	56,5	Ilok	6413	5447	84,9
Komletinci	1846	1777	96,3	Lipovača	554	396	71,5
Korog	699	494	70,7	Lovas	1564	1117	71,4
Lipovac	1154	1003	86,9	Ludvinci	157	125	79,6
Marinci	943	738	78,3	Mikluševci	658	473	71,9
Markušica	1353	1021	75,5	Mohovo	339	288	85,0
Mirkovci	3110	2441	78,5	Negoslavci	1670	1407	84,3
Mlaka Antinska	122	73	59,8	Opatovac	535	392	73,3
Nijemci	2010	1768	88,0	Pačetin	838	654	78,0
Novi Jankovci	1216	921	75,7	Petrovci	1256	950	75,6
Novi Mikanovci	682	647	94,9	Sotin	1219	896	73,5
Nuštar	3683	3301	89,6	Svinjarevci	698	506	72,5
Orolik	832	531	63,8	Šarengrad	966	821	85,0
Ostrovo	882	673	76,3	Tompojevci	469	399	85,1
Otok	5181	5123	98,9	Tovarnik	2785	2123	76,2
Podgrade	510	442	86,7	Trpinja	2035	1725	84,8
Podrinje	295	240	81,4	Vera	547	477	87,2
Privlaka	3012	3134	101,1	Vukovar	43006	28179	65,5
Prkovci	529	567	107,2	Babina Greda	3554	3708	104,3
Retkovci	1216	1283	105,5	Bošnjaci	4019	4056	100,9
Rokovci	1860	1985	106,7	Cerna	3672	3823	104,1
Slakovci	1325	1107	83,5	Drenovci	2223	2147	96,6
Srijemske Laze	893	603	67,5	Đurići	379	357	94,2
Stari Jankovci	1927	1639	85,1	Gradište	2834	2952	104,2
Stari Mikanovci	2357	2464	104,5	Gunja	4462	4191	93,9
Banovci	635	462	72,8	Podgajci Posavski	1406	1420	101,0

Naselje	Broj stanovnika		Indeks	Naselje	Broj stanovnika		Indeks
	1991.	2001.			1991.	2001.	
Tordinci	919	781	85,0	Račinovci	922	850	92,2
Vinkovački Banovci	253	177	70,0	Rajevo Selo	1221	1152	94,3
Vinkovci	33725	31751	94,1	Soljani	1437	1386	96,5
Vodinci	1840	1900	103,3	Strošinci	630	610	96,8
				Šiškovci	547	772	141,1
				Štitar	2138	2117	99,0
				Vrbanja	2638	2403	91,1
				Županja	10638	11734	110,3
				UKUPNO	214658	186708	87,0

Izvor: Kao tablica 9.

Slika 3.

Kartogram indeksa međupopisne promjene broja stanovnika Vukovarsko-srijemske županije 1991.–2001. godine

Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva funkcija je strukturno-dinamičkih procesa u razvoju stanovništva, ali i iznimno pouzdan pokazatelj međuovisnosti demografskih i društveno-gospodarskih odnosa i procesa koji se na određenom prostoru odvijaju. Drugim riječima, *postoji značajna korelacija između društveno-gospodarskog razvoja i stopa prirodnoga prirasta*. Poznavanje prirodnoga kretanja stanovništva nužno je za ocjenu i tumačenje cjelokupnog demografskog kompleksa i njegovih promjena, kao i dosegnute razine ukupnoga razvoja (Friganović, 1987.). Osnovne su sastavnice prirodnoga kretanja stanovništva rodnost (natalitet) i smrtnost (mortalitet), a njihovom međusobnom usporedbom dobivamo prirodni prirast ili prirodnu promjenu koja može biti pozitivna, pa govorimo o pozitivnom prirodnom prirastu ili pozitivnoj prirodnoj promjeni, ali ona može biti i negativna, pa tada govorimo o prirodnom padu ili prirodnoj depopulaciji stanovništva. U normalnim ili uravnoteženim uvjetima razvoja stanovništva prirodno kretanje je uglavnom pozitivno, što znači da se više ljudi rađa nego što umire. Međutim, nepovoljni dugoročni demografski procesi, naročito u domeni snižavanja nataliteta, iseljavanja i demografskog starenja, kao i remeti-lačke odrednice razvoja stanovništva poput ratova, epidemija i prirodnih katastrofa, negativno će se odraziti na biodinamiku stanovništva. U takvim se okvirima – pojednostavljeno rečeno – povećava smrtnost, a smanjuje rodnost populacije, što izaziva redukciju prirodnoga prirasta, dugoročno prirodni pad ili prirodnu depopulaciju pučanstva.

Razvoj stanovništva Hrvatske u suvremenom razdoblju (nakon Drugoga svjetskog rata) karakterizira sve nepovoljnija prirodna dinamika, kao posljedica specifičnog društvenog i gospodarskog razvoja. U demografskoj teoriji je poznata zakonitost prema kojoj gospodarski razvoj prati smanjenje stopa prirodnoga prirasta, što nazivamo demografskom tranzicijom.³⁶ Pod procesom demografske tranzicije podrazumijevamo korjenite promjene u režimu reprodukcije stanovništva, koje se zbivaju usporedno s društveno-gospodarskim promjenama. U osnovi, demografska tranzicija jest proces transformacije tradicionalnog u suvremeni tip reprodukcije stanovništva – prijelaz s visokih na niske stope nataliteta i mortaliteta, koji se odvija u tri etape: predtranzicijskoj, tranzicijskoj i posttranzicijskoj (Wertheimer-Baletić, 1973., 1982., 1999.).

Dinamika smanjenja prirodnoga prirasta stanovništva Hrvatske ide mnogo brže od njezinog gospodarskog razvoja tako da je *Hrvatska već zakoračila u posttranzicijsku etapu* (“kvaziposttranzicijsku etapu”) razvoja stanovništva,

u kojoj se danas uglavnom nalaze visokorazvijene zemlje Europe i svijeta (Friganović, 1982./83., Friganović i Živić, 1994., Wertheimer-Baletić, 1992.). Potonjem su pogodovali ne samo opći društveno-gospodarski procesi (modernizacija, industrijalizacija, urbanizacija...) nego i posebni faktori, poglavito ratni gubitci i brojno iseljavanje u inozemstvo. Svršetak demografske tranzicije (prijelaza) s visokih na niske stope nataliteta i mortaliteta (pa time i prirodnoga prirasta) hrvatsko je pučanstvo doživjelo već 1970-ih godina (Friganović i Živić, 1994.). Upravo je taj prijelaz bio jasan odraz nestabilnosti gospodarskoga razvoja, kao i političko-vojnih (ne)prilika koje su donijeli svjetski ratni sukobi, naročito Drugi svjetski rat. Tome valja pridodati i nedovoljan angažman društva/države oko rješavanja nagomilanih demografskih poteškoća, naročito kada je u pitanju prirodno kretanje stanovništva, tj. povećanje stopa rađanja i broja djece u obitelji.

Proces demografske tranzicije u istočnim hrvatskim područjima "započeo je oko 1880. godine, potaknut nizom liberalnih reformi koje su sredinom sedamdesetih godina 19. stoljeća postavile institucionalni okvir za funkcioniranje građanskog društva" (Vranješ-Šoljan, 2003., 257.).

Početak 1990-ih godina Hrvatska je, s obzirom na biodinamiku stanovništva, ušla u razdoblje izražene i sve dublje prirodne depopulacije, koja kontinuirano traje već više od jednog desetljeća, bez značajnijih naznaka da bi se ona mogla zaustaviti, pa čak ni usporiti. Tako je, temeljem službenih podataka hrvatske vitalne statistike, samo između 1971. i 2002. godine natalitet u Hrvatskoj smanjen sa 61 673 na 40 094 živorođene djece ili za 35,0%. Istodobno, broj umrlih je porastao sa 44 538 na 50 569 osoba ili za 13,5%. "Višak" umrlih nad živorođenima iznosio je 1991. godine 3 496 osoba, a 2002. godine čak 10 475 osoba (što predstavlja porast od 199,6%), s potencijalno daljnjom tendencijom rasta. Prosječno sve niža razina reprodukcije stanovništva Hrvatske izravna je posljedica brojnih destabilizacijskih determinanti razvoja stanovništva, pri čemu osobito valja naglasiti problem iseljavanja, ostarjele dobne strukture te polariziranog populacijskog razvoja između sela i grada (Friganović i Živić, 1994.). Prirodnim padom stanovništva zahvaćeni su gotovo svi hrvatski predjeli. Osobito je težak položaj hrvatskoga rurisa jer je *selo prestalo biti reprodukcijom vrelo demografske revitalizacije Hrvatske*. Vodeću su ulogu u demoreprodukciji zatim preuzela gradska naselja premda je i u njima, u najnovijem razdoblju, prisutna snažna tendencija pada nataliteta i prirodnoga prirasta. Danas se već i u mnogim hrvatskim naseljima, ne samo ruralnim, pojavljuje problem jednostavne reprodukcije stanovništva. Osobito je važno is-

taknuti da smanjivanje nataliteta i prirodnoga prirasta ima svoje kratkoročne i dugoročne učinke. Drugim riječima, slaba prirodna dinamika ne odražava se u negativnom smislu samo na trenutno ukupno kretanje stanovništva, nego ona plodi vrlo nepovoljnim strukturno-dinamičnim posljedicama za 20 do 25 godina kada, sada rođeni naraštaji (posebno žena), uđu u fertilno (reprodukcijski najplodnije) razdoblje svoga života.

Vukovarsko-srijemska županija je tipično ravničarsko područje Hrvatske koje je već više desetljeća obilježeno denatalitetnim procesom (sistem "jedinac" ili "bijela kuga") u reprodukciji stanovništva. Već je tridesetih godina prošloga stoljeća "bijela kuga", kao "svojevoljno uništenje i ograničavanje prirodnoga priraštaja" (Berti, 1930., 123), prilično ugrozila pozitivnu dinamiku nataliteta u područjima *Istočne Hrvatske*, kao jedne od determinanti pojave depulacije u prirodnom i ukupnom kretanju stanovništva 1990-ih godina. Prema istraživanju B. Pirca iz 1931. godine³⁷, u tadašnjem je županjskom, vinkovačkom i vukovarskom srezu prosječna stopa nataliteta u prvih trideset godina 20. stoljeća značajno smanjena. Primjerice, u županjskom je srezu prosječna stopa nataliteta u razdoblju od 1901. do 1905. godine iznosila 30,2 promila, a u razdoblju od 1924. do 1928. godine 27,2 promila, što predstavlja smanjenje od 9,9%. U vukovarskom je srezu u istom razdoblju prosječna stopa nataliteta smanjena sa 41,3 na 37,4 promila ili za 9,4%. Najveći pad prosječne stope nataliteta imao je vinkovački srez – sa 32,6 na 28,1 promila ili za 13,8%.

Uzroke padu nataliteta Pirc nalazi u ekonomskim i socio-psihološkim čimbenicima. Posebno ističe teške gospodarske prilike u kojima se nalaze obitelji s više djece što utječe na odgađanje rađanja prvoga djeteta i na transformaciju tradicionalne uloge braka i obitelji čiji se reproduktivni smisao postojanja sve više gubi. Međutim, najvažnijim uzročnikom denataliteta Pirc smatra promjene u združnom životu i pravu na naslijeđivanje koje su posljedica sve prisutnijih modernizacijskih procesa. Pojava i jačanje "bijeke kuge" leži u pokušaju izbjegavanja, pri diobi kod naslijeđivanja, daljnijeg usitnjavanja postojećeg, već prerasparceliranog posjeda. Usitnjavanje posjeda je jedan od glavnih čimbenika osiromašenja agrarnog stanovništva. Nastojeći ukloniti usitnjavanje posjeda kao mogućeg izvorišta siromaštva, ruralna populacija je svjesno išla za smanjivanjem poroda, tj. poželjno je bilo imati samo jedno dijete.

Vrlo je zanimljivo primijetiti da su već prije gotovo osamdesetak godina pojedini autori, vrlo jasno i nedvosmisleno, važnim uzročnicima smanjivanja nataliteta držali i promjenu mentaliteta u društvu, "novi seksualni moral", pobačaj, afirmiranje kontracepcijskih sredstava i slično. U

tom je kontekstu Pirc već početkom 1930-ih godina predložio i neke konkretne mjere za podizanje nataliteta u Slavoniji, uključivši i područje današnje *Vukovarsko-srijemske županije*. Polazeći od pretpostavke da se gospodarski napredak ne može osigurati ukoliko su procesi u razvoju stanovništva nepovoljni, Pirc, među ostalim, piše: “Ne treba naročito pominjati, da je svako podizanje narodnog blagostanja iluzorno ili samo privremeno, ako se unapred vidi, kako će taj narod u bližoj budućnosti propasti i kako se iz dana u dan sve više na njegova sela doseljava nenacionalni elemenat” (Pirc, 1931., 65–66). U nastavku svoje studije Pirc iznosi najvažnije mjere kojima je cilj zaustavljanje pada nataliteta i njegovo podizanje na razinu koja će osigurati proširenu reprodukciju stanovništva. Iz skupina tzv. ekonomsko-socijalnih i etičko-moralnih mjera Pirc posebno izdvaja: nagrade i olakšice za mnogobrojnu djecu, porast primanja bračnih partnera (zbog malih plaća odlaže se stupanje u brak i dobivanje prvoga djeteta), reforme pri naslijeđivanju i diobi imanja te zabranu reklamiranja kontracepcijskih proizvoda.

Dugoročni demoreprodukcijski trend morao je u suvremenom razdoblju rezultirati ubrzanim slabljenjem prirodne dinamike. *Vukovarsko-srijemska županija* se tako početkom 1990-ih godina našla na pragu prirodnoga pada. Očito je da je i doseljeno stanovništvo, premda snažnijih reprodukcijjskih potencijala od domorodnog stanovništva, vrlo brzo preuzelo njegove slabije reproduktivne navike (norme).

Tablica 11.

Ukupno prirodno kretanje stanovništva Vukovarsko-srijemske županije u razdoblju 1971.–1990. godine*

Godine	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodni prirast	Stopa nataliteta**	Stopa mortaliteta**	Stopa prirodnog prirasta**
1971.	3496	2014	1482	16,1	9,3	6,8
1972.	3648	2165	1483	16,7	9,9	6,8
1973.	3662	2068	1594	16,7	9,5	7,2
1974.	3633	2058	1575	16,6	9,4	7,2
1975.	3663	1988	1675	16,6	9,0	7,6
1976.	3584	2002	1582	16,2	9,1	7,1
1977.	3380	1932	1448	15,3	8,7	6,6
1978.	3317	2101	1216	14,9	9,5	5,4
1979.	3413	2067	1346	15,3	9,3	6,0
1980.	3461	2148	1313	15,5	9,6	5,9
1981.	3393	2135	1258	15,1	9,5	5,6
1982.	3486	2351	1135	15,5	10,4	5,1
1983.	3455	2499	956	15,3	11,1	4,2
1984.	3400	2364	1036	15,0	10,4	4,6
1985.	3430	2343	1087	15,1	10,3	4,8
1986.	3277	2296	981	14,4	10,1	4,3
1987.	3358	2316	1042	14,7	10,1	4,6
1988.	3091	2327	764	13,5	10,1	3,4
1989.	3113	2364	749	13,5	10,3	3,2
1990.	2987	2459	528	12,9	10,7	2,2

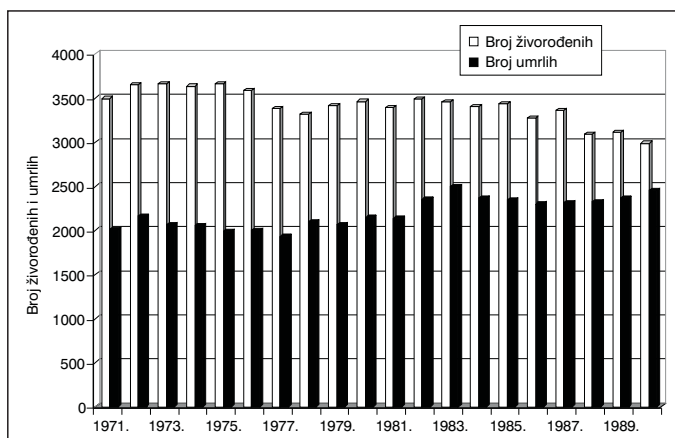
* Odnosi se na vitalnu statistiku (rađanja i umiranja) ostvarenu u “zemlji” i u “inozemstvu”.

** Stopa nataliteta, mortaliteta i prirodnoga prirasta izračunate na temelju procjene broja stanovnika sredinom svake godine.

Izvor: Vitalna statistika Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Premda je *Vukovarsko-srijemska županija* u cjelini, u razdoblju od 1971. do 1990. godine, zadržala pozitivno prirodno kretanje stanovništva, ipak se vrlo jasno uočava trend njegova pogoršanja. Naime, u dvadesetak je godina (1971.-1990.) ukupan broj živorođenih u županiji smanjen sa 3 496 na 2 987 ili za 14,6%, a ukupan broj umrlih povećan sa 2 014 na 2 459 osoba ili za 22,1%, tako da je ukupan prirodni prirast stanovništva županije smanjen sa 1 482 na 528 stanovnika ili za čak 64,4%. Kao posljedica navedenog promijenjene su i stope prirodnoga kretanja stanovništva županije na način da su smanjene stope nataliteta (sa 16,1 na 12,9 promila) i prirodnoga prirasta (sa 6,8 na 2,2 promila), dok je povećana stopa mortaliteta (sa 9,3 na 10,7 promila).

Graf 4.
 Kretanje ukupnoga broja živorođenih i umrlih u Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1971. do 1990. godine

U *Vukovarsko-srijemskoj županiji*, u razdoblju od 1971. do 1980. godine, ukupno je živorođeno 35 257 djece, a u razdoblju od 1981. do 1990. godine 32 990 djece što predstavlja smanjenje obujma nataliteta od 6,4%. Istodobno, u prvome je razdoblju na području ove županije umrlo 21 543 osoba, a u drugome razdoblju 23 454 osobe što predstavlja porast ukupnoga broja umrlih od 8,9%. Zahvaljujući iskazanom padu broja živorođenih i porastu broja umrlih, ukupan prirodni prirast stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* između 1981. i 1990. godine (9 536) bio je za trećinu manji od ukupnog prirodnog prirasta u desetljeću prije (1971.-1980.). Na temelju iskazanih podataka uočava se da je, uz dugoročni denatalitetni trend u reprodukciji ("bijela kuga"), i mortalitet - zahvaljujući starenju stanovništva - postao važnom odrednicom pada prirodnoga prirasta, a u posljednjih nekoliko godina i prirodne depopulacije stanovništva županije.

Analiziramo li samo vitalnu statistiku ostvarenu u "zemlji" (dakle, bez rađanja i umiranja u inozemstvu), slika

demoreprodukcije je zapravo još nepovoljnija. Nepovoljnija stoga što podaci pokazuju da je u županiji (u "zemlji") između 1971. i 1990. godine živorođeno 3 261 djece manje nego što to pokazuje ukupan natalitet. U istom je razdoblju u županiji umrlo 1 178 osoba manje od ukupnoga broja umrlih, tako da je prirodni prirast u "zemlji" bio za 2 083 osobe manji od ukupnog prirodnog prirasta stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. Drugim riječima, stvarno je u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* između 1971. i 1990. godine ostvareno tek 90% ukupnog prirodnog prirasta; preostalih 10% se odnosi na prirodni prirast ostvaren u inozemstvu, na koji se u demografskom smislu ova županija nije mogla oslanjati jer je povratak iseljenih, a osobito djece iseljenika koja su rođena izvan Hrvatske, dosada bio minimalan.

Tablica 12.
 Prirodno kretanje stanovništva
 Vukovarsko-srijemske županije
 u "zemlji" u razdoblju
 1971.–1990. godine*

Godine	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodni prirast	Stopa nataliteta**	Stopa mortaliteta**	Stopa prirodnog prirasta**
1971.	3360	2012	1348	16,6	9,9	6,5
1972.	3446	2157	1289	16,9	10,6	6,3
1973.	3347	2044	1303	16,4	10,0	6,4
1974.	3397	2043	1354	16,5	9,9	6,6
1975.	3352	1971	1381	16,2	9,6	6,6
1976.	3355	1996	1359	16,2	9,6	6,6
1977.	3140	1916	1224	15,1	9,2	5,9
1978.	3128	2093	1035	15,0	10,0	5,0
1979.	3215	2062	1153	15,3	9,8	5,5
1980.	3307	2140	1167	15,7	10,2	5,5
1981.	3235	2124	1111	15,3	10,0	5,3
1982.	3336	2348	988	15,7	11,1	4,6
1983.	3340	2488	852	15,7	11,7	4,0
1984.	3317	2349	968	15,6	11,1	4,5
1985.	3328	2330	998	15,6	10,9	4,7
1986.	3170	2282	888	14,9	10,7	4,2
1987.	3252	2296	956	15,2	10,8	4,4
1988.	3019	2349	670	14,1	11,0	3,1
1989.	3049	2380	669	14,2	11,1	3,1
1990.	2893	2439	454	13,5	11,4	2,1

* Ne uključuje vitalnu statistiku zabilježenu u inozemstvu.

** Stopa nataliteta, mortaliteta i prirodnoga prirasta izračunate na temelju procjene broja stanovnika u zemlji sredinom svake godine.

Izvor: Vitalna statistika Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Stope nataliteta i prirodnoga prirasta stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* bile su relativno veće sredinom 1970-ih godina jer su tih godina (1972.–1976.) u fertilno razdoblje života ušli nešto brojniji naraštaji žena rođenih u razdoblju kompenzacijskog trenda nakon Drugoga svjetskog rata (1946.–1954.). Od 1975. godine započinje nejednoliko, ali kontinuirano smanjenje stopa nataliteta i prirodnoga prirasta stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. Godine 1988. u županiji je započela posttranzicijska etapa u reprodukciji stanovništva jer je te godine stopa nataliteta

po prvi put bila niža od graničnih 14 promila (iznosila je 13,5 promila). Međutim, unatoč nepovoljnom trendu, prirodna je dinamika stanovništva ovoga kraja do srbijanske oružane agresije zadržala nešto pozitivnija obilježja od prirodnog kretanja ukupnog stanovništva Hrvatske što je posljedica djelovanja nekoliko bitnih demografskih procesa. Posebice se to odnosi na činjenicu da je područje ove županije tijekom 20. stoljeća bilo odredištem brojnih mladih useljeničkih struja koje su uspjele kratkoročno biodinamički “osvježiti”, osnažiti i naročito pomladiti pučanstvo kraja. Osim toga, procesi deagrarizacije i deruralizacije u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* nisu se odvijali takvim intenzitetom kao u nekim drugim predjelima Hrvatske pa je ovdje selo još određeno vrijeme moglo biti demografskim osloncem reprodukcije stanovništva. Tako je u svim godinama od 1971. do 1990. stopa nataliteta stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* bila veća od stope nataliteta ukupnog hrvatskog stanovništva (izuzetak je jedino 1978. godina), odnosno stopa mortaliteta ukupnog hrvatskog stanovništva veća od stope mortaliteta pučanstva *Vukovarsko-srijemske županije*.

Tablica 13.
 Kretanje broja živorođenih i umrlih u “zemlji” u Vukovarsko-srijemskoj županiji u razdoblju 1991.–2001. godine (službeni podatci)

Godine	Broj živorođenih	Broj umrlih	Prirodni prirast
1991.*	2246	2619	-373
1992.*	1681	1751	-70
1993.*	2000	1658	342
1994.*	2019	1635	384
1995.*	2015	1646	369
1996.	2082	1675	407
1997.	2330	1797	533
1998.	2323	2166	157
1999.	2279	2313	-34
2000.	2130	2261	-13
2001.	2084	2136	-52
UKUPNO	23189	21657	1532

* Za bivša okupirana naselja još uvijek nedostaju podatci o broju živorođenih i umrlih stanovnika. Za te godina dostupni su nam samo podatci o vitalnoj statistici prognanika.

Izvor: Vitalna statistika Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Usporavanje demografskog rasta ove županije moralo se odraziti i na smanjenje demoreprodukcijuskog potencijala njezina stanovništva. Štoviše, u istočnom, ravničarskom prostoru Hrvatske već niz desetljeća u reprodukciji imamo, kao što smo vidjeli, prisutan denatalitet, tj. koncepciju sistema “jedinac” koji u suvremenom razdoblju razvoja

stanovništva prilično otežava biološku obnovu. Potonjem svakako treba dodati i iseljavanje stanovništva, poglavito od 1960-ih godina, kao posljedicu procesa deagrarizacije i deruralizacije čime je, posebice selo *Vukovarsko-srijemske županije*, izgubilo veći dio svojih biodinamičkih potencijala koja je desetljećima populacijski obnavljala kraj.

Usporena demografska dinamika odrazila se na poretnje dobne strukture stanovništva, jedne od temeljnih odrednica prirodne dinamike. Smanjenjem broja i udjela mladih (potencijalno biodinamički vitalnih) kohorti sužava se fertilni kontingent stanovništva. **Prvo:** u razdoblju između 1971. i 1991. godine udjel fertilnog kontigenta ženskog stanovništva (15 do 49 godina starosti) u ukupnoj ženskoj populaciji *Vukovarsko-srijemske županije* je smanjen sa 51,4% na 46,7%, uz istodobno povećanje udjela žena u postfertilnom razdoblju (50 godina i više), sa 22,5% na 31,8% te smanjenje udjela žena u predfertilnom razdoblju (do 14 godina starosti), sa 25,7% na 19,9%. Istodobno je smanjen i apsolutni broj žena u fertilnom razdoblju života sa 58 493 na 55 472 ili za 5,2%. Potonje nedvojbeno pokazuje sužavanje reprodukcije osnovice pučanstva *Vukovarsko-srijemske županije*. **Drugo:** unutar fertilnog kontigenta ženskog stanovništva u tih je dvadeset godina došlo do smanjenja udjela žena u dobi od 15 do 24 godine života (sa 32,6% na 30,3%), a povećan udjel žena u dobi od 25 do 49 godine života (sa 40,0% na 45,5%) što ukazuje na *starenje fertilnog kontigenta ženskog stanovništva kao nepovoljne pretpostavke u dinamici nataliteta*.

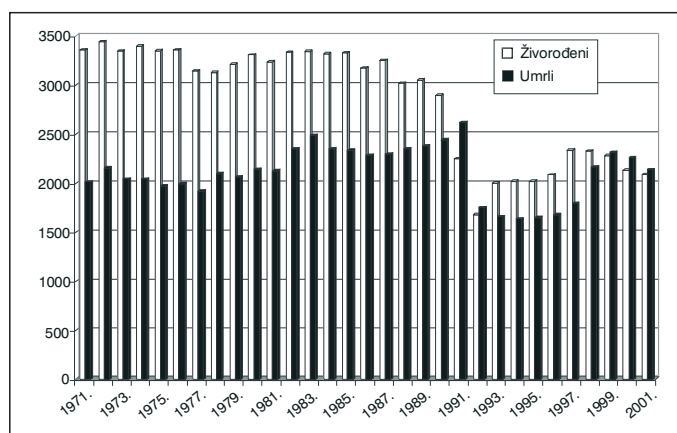
Želimo li prikazati i najnovije razdoblje u prirodnom kretanju stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*, valja voditi računa da podatci za razdoblje 1991.-2001. godine nisu cjeloviti jer za bivša okupirana naselja županije (radilo se o čak 64,3% svih naselja) za razdoblje 1991.-1995./1998. nisu dostupni ukupni podatci o broju živorođenih i umrlih, nego samo podatci vitalne statistike za prognano stanovništvo koje je privremeno bilo smješteno na slobodnim područjima Hrvatske.

Službeni podatci hrvatske vitalne statistike kazuju da je 2001. godine u ovoj županiji živorođeno 2 084 djece, što u odnosu na broj živorođenih 1971. godine predstavlja smanjenje od 38,0%, u odnosu na broj živorođenih 1981. godine smanjenje od 35,6% te u odnosu na broj živorođenih 1990. godine smanjenje od 28,0%. Broj živorođenih u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* kontinuirano se smanjuje od 1997. godine. Između 1997. i 2001. godine broj živorođenih je smanjen za čak 10,6%. Dok je 1971. godine stopa nataliteta iznosila 16,6 promila, 1981. godine 15,3 promila, 1990. godine 13,5 promila, 2001. godina je poka-

zala stopu nataliteta od svega 10,2 promila. S obzirom na moguću tipizaciju nataliteta *Vukovarsko-srijemska županija* je još **1971. godine ulazila u kategoriju srednje, a 2001. godine u kategoriju niske rodnosti stanovništva**. Zahvaljujući, prije svega, opadajućoj tendenciji u kretanju nataliteta te oscilatornom ali blago rastućem porastu mortaliteta (2001. je u odnosu na 1971. godinu u županiji broj umrlih povećan za samo 6,2%), *Vukovarsko-srijemska županija* je postala prostor s prirodnom depopulacijom stanovništva. Potrebno je ipak istaknuti da je - prema službenim, ali necjelovitim podacima - *Vukovarsko-srijemska županija* prirodni pad stanovništva zabilježila 1991. i 1992. godine. Tijekom 1991. godine "višak" umrlih nad živorođenima iznosio je 373, a tijekom 1992. godine 70 osoba. Međutim, kako za te godine ne raspolažemo potpunim podacima, navedene podatke možemo navesti samo u kontekstu njihove orijentacijske reprezentativnosti.

U razdoblju između 1998. i 2001. godine u županiji je bilo 217 više umrlih od živorođenih osoba. Razloge tome nalazimo u naslijeđenim nepovoljnim procesima u razvoju stanovništva (denatalitet, iseljavanje, demografsko starenje), ali i u posljedicama rata, napose u domeni depresiranog nataliteta i ratnih migracija (prognaništvo/izbjeglištvo).

Graf 5.
 Kretanje broja živorođenih i umrlih u Vukovarsko-srijemskoj županiji (u "zemlji") između 1971. i 2001. godine

Ukupna ocjena dinamike prirodnoga kretanja stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* u posljednjih trideset godina ne može se dobiti bez njegove analize na nivou naselja³⁸, pri čemu smo usporedili prvu (1971.) i posljednju godinu (2001.) u tom vremenskom nizu.

Tablica 14.

Stope* prirodnoga prirasta stanovništva Vukovarsko-srijemske županije po naseljima 1971. i 2001. godine (u promilima)

Naselje	1971.	2001.	Naselje	1971.	2001.	Naselje	1971.	2001.
Andrijaševci	2,4	0,4	Bapska	2,5	-0,7	Šiškovci	15,6	1,2
Antin	12,3	12,4	Berak	12,6	0	Štitar	13,0	-3,1
Apševci	3,8	8,1	Bobota	0,5	-4,2	Vrbanja	7,5	-2,8
Cerić	9,1	1,4	Bogdanovci	4,4	14,9	Županja	9,1	2,7
Donje Novo Selo	10,7	-1,6	Bokšić	0	-6,3			
Đeletovci	12,6	7,3	Borovo	17,5	3,2			
Gaboš	-3,6	-4,9	Bršadin	-2,3	-3,9			
Ilača	3,8	5,0	Čakovci	-1,1	-14,9			
Ivankovo	8,9	7,8	Čelije	-6,4	-6,4			
Jarmina	17,0	12,2	Grabovo	6,5	0			
Karadžičevo	0	-12,5	Ilok	6,5	-1,7			
Komletinci	3,4	0	Lipovača	3,9	7,0			
Korog	0	-17,3	Lovas	-4,4	-3,4			
Lipovac	-3,9	0	Ludvinci	17,7	-7,5			
Marinci	-2,2	8,8	Mikluševci	-6,5	-4,1			
Markušica	1,2	-5,2	Mohovo	-15,1	0			
Mirkovci	1,6	-3,4	Negoslavci	1,7	-4,8			
Mlaka Antinska	-6,7	0	Opatovac	4,7	0			
Nijemci	3,5	0	Pačetin	-3,0	-15			
Novi Jankovci	5,9	0	Petrovci	-1,5	-12,1			
Novi Mikanovci	-4,6	11,8	Sotin	0,8	-7,2			
Nuštar	-2,7	0	Svinjarevci	1,0	0			
Orolik	0	-6,9	Šaregrad	-5,2	-16,8			
Ostrovo	12,6	-9,2	Tompojevci	-4,6	-17,1			
Otok	3,9	-0,4	Tovarnik	1,0	0,4			
Podgrađe	3,8	-12,4	Trpinja	0,9	-11,9			
Podrinje	7,0	-21,3	Vera	10,1	-2,0			
Privlaka	4,0	-3,5	Vukovar	7,1	-2,6			
Prkovci	6,9	-3,4	Babina Greda	0,8	0,7			
Retkovci	5,3	2,9	Bošnjaci	3,4	-1,1			
Rokovci	7,1	-4,3	Cerna	7,8	1,9			
Slakovci	10,6	-5,6	Drenovci	8,2	-2,3			
Srijemske Laze	2,8	-9,2	Đurići	6,3	0			
Stari Jankovci	6,4	2,2	Gradište	8,5	3,2			
Stari Mikanovci	2,5	0,7	Gunja	10,9	-5,1			
Banovci	6,2	-16,7	Podg. Posavski	0,6	1,3			
Tordinci	-8,2	-2,4	Račinovci	8,2	2,0			
Vinkovački Banovci	13,1	-5,2	Rajevo Selo	-1,3	0			
Vinkovci	9,5	1,2	Soljani	9,7	0			
Vođinci	10,8	7,3	Strošinci	4,4	3,0			

* Stope su izračunate na temelju procjene broja stanovnika sredinom 1971. i 2001. godine za svako pojedino naselje.

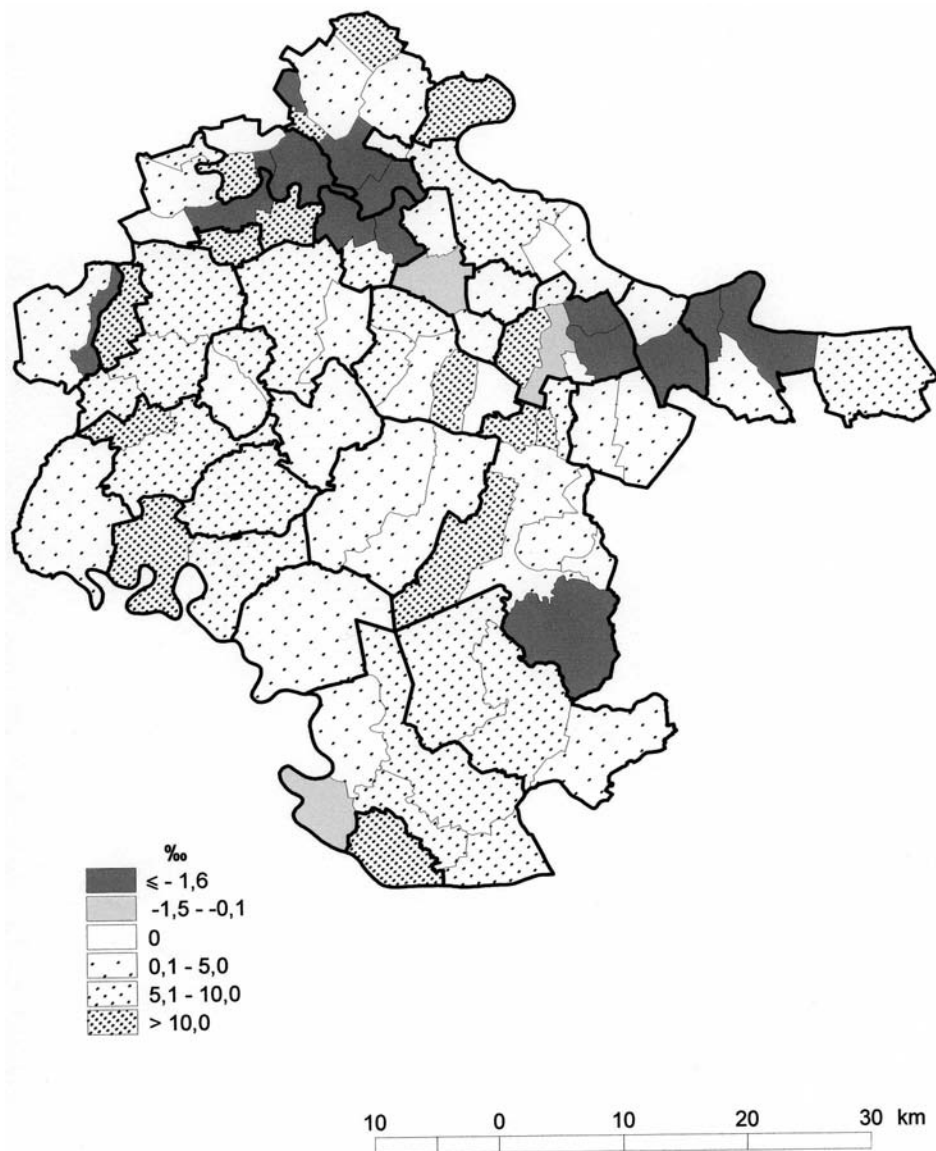
Izvor: Vitalna statistika Republike Hrvatske, DZSRH, Zagreb.

Godine 1971. u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* su bila 62 naselja (73,8%) s pozitivnim prirodnim kretanjem, 18 naselja (21,4%) s prirodnim padom (depopulacijom) pučanstva te 4 naselja (4,8%) s nultim prirodnim prirastom (Karadžićevo, Korog, Orolik i Bokšić). Najsnažniji prirodni pad stanovništva imala su naselja: Mohovo (-15,1 promila), Mlaka Antinska (-6,7 promila), Tordinci (-8,2 promila), Mikluševci (-6,5 promila) i Celije (-6,4 promila). Međutim, u narednih je tridesetak godina došlo do prostornog širenja prirodnog pada stanovništva na znatno veći broj naselja županije. Tako je 2001. godine čak 43 naselja (51,2%) imalo negativan prirodni prirast stanovništva. Samo 27 naselja (32,1%) imalo je pozitivno prirodno kretanje, a 14 naselja nulti prirodni prirast stanovništva. Zanimljivo je izdvojiti naselje Grabovo, u kojemu je 2001. godine prirodna dinamika potpuno izostala: nije zabilježeno ni jedno rođenje niti ijedna smrt. Ovome treba dodati da 2001. godine u naseljima Čakovci i Ludvinci nije zabilježen niti jedan porod.

Opravdano je na temelju iznesenih podataka i pokazatelja o prirodnoj dinamici stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* zaključiti kako je proces prirodne depopulacije stanovništva u prostornom smislu već zahvatio prilično veliki broj naselja županije, što znači da je ona postala ***područje izrazite prostorne depopulacijske homogenosti s obzirom na kretanje ukupnog stanovništva i na prirodnu dinamiku***. Kada se pogleda struktura naselja s prirodnom depopulacijom prema veličini, razvidno je da se uglavnom radi o *sitnim, malim i srednjim naseljima* koja su – kao što smo već vidjeli – obilježena demografskom erozijom. Tako je, od 43 naselja koja su 2001. godine imala prirodni pad stanovništva, njih čak 36 (83,7%) imalo u razdoblju 1991.-2001. godine ukupnu depopulaciju, odnosno smanjenje ukupnog stanovništva. S druge strane, prirodni prirast stanovništva u najnovijem razdoblju vezan je uglavnom uz *velika i izrazito velika naselja*, koja još uvijek imaju relativno brojnu i dovoljno široku demoreprodukcijsku osnovicu, pa mogu osigurati kakvu-takvu biološku obnovu svojega stanovništva.

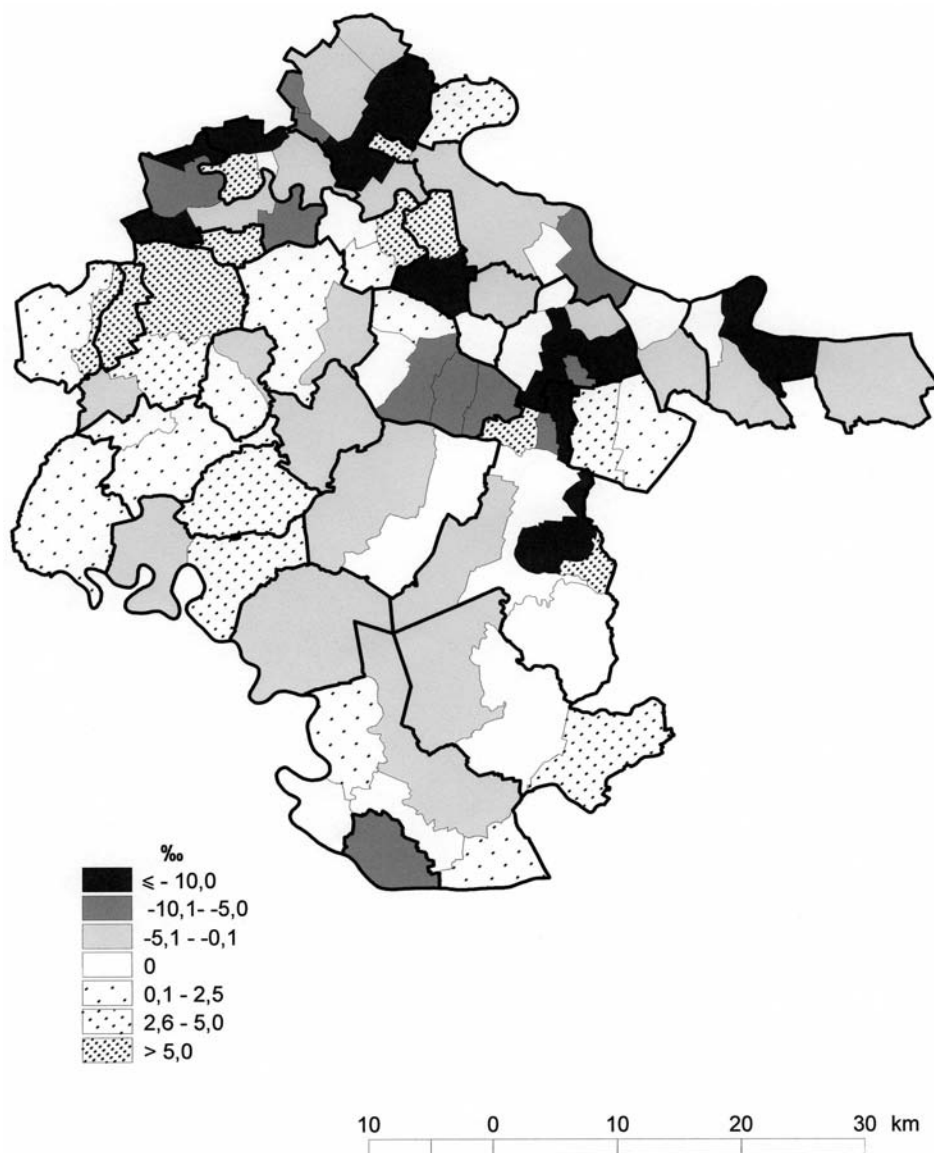
Slika 4.

Kartogram stopa prirodne promjene stanovništva Vukovarsko-srijemske županije 1971. godine

Slika 5.

Kartogram stopa prirodne promjene stanovništva Vukovarsko-srijemske županije 2001. godine

Sastavnice ukupnog (općeg) kretanja stanovništva

Već je prije naglašeno da je u posljednja dva prijeratna međupopisna razdoblja (1971.-1981. i 1981.-1991.) došlo do bitnog usporavanja pa i stagnacije demografskog rasta *Vukovarsko-srijemske županije* što je izravna posljedica smanjivanja prirodnoga prirasta i jačanja iseljavanja pučanstva. Navedeni je trend karakterističan za cjelokupni istočno-hrvatski prostor koji je iz tipično imigracijskog (uselje-

ničkog), od početka 1970-ih godina prerastao u emigracijski (iseljenički) prostor. *Emigracija je tako postala jedno od bitnih obilježja suvremenog razvoja stanovništva u panonskom, ravničarskom i nizinskom području Hrvatske* (Friganović, 1984., Vresk, 1988., Živić, 1995.).

Analiza ukupnog (općeg) kretanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije izvršena je u dva dijela. U prvome dijelu prikazano je kretanje tijekom međupopisnih razdoblja 1971.-1981. i 1981.-1991. godine. U drugome dijelu ove analize pokušali smo procijeniti migracijsku bilancu i odrediti tip općeg kretanja stanovništva županije (ne i na razini naselja) u razdoblju 1991.-2001. godine imajući na umu činjenicu da ne raspoložemo cjelovitim podacima o prirodnom kretanju stanovništva niti postoji potpuna mogućnost usporedbe rezultata popisa 1991. i 2001. godine zbog promijenjene popisne metodologije.

Opće kretanje stanovništva 1971.-1991.

Tablica 15.

Tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije po naseljima 1971.-1981. godine

Naselja	Broj stanovnika		Promjena broja stan.		Ukupni prir. prirast		Migracijska bilanca		Tip
	1971.	1981.	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
Andrijaševci	2054	2093	39	1,9	101	4,9	-62	-3,0	E1
Antin	980	935	-45	-4,6	97	9,9	-142	-14,5	E2
Apševci	524	466	-58	-11,1	36	6,9	-94	-18,0	E3
Cerić	1428	1438	10	0,7	126	8,8	-116	-8,1	E1
Donje Novo Selo	852	718	-134	-15,7	23	2,7	-157	-18,4	E3
Đeletovci	874	799	-75	-8,6	26	3,0	-101	-11,6	E3
Gaboš	826	781	-45	-5,4	-10	-1,2	-35	-4,2	E4
Ilača	1334	1173	-161	-12,1	73	5,5	-234	-17,6	E3
Ivankovo	5284	5806	522	9,9	384	7,3	138	2,6	I1
Jarmina	2224	2509	285	12,8	253	11,4	32	1,4	I1
Karadžičevo	392	395	3	0,8	24	6,1	-21	-5,3	E1
Komletinci	2377	2014	-363	-15,3	22	0,9	-385	-16,2	E3
Korog	845	804	-41	-4,9	10	1,2	-51	-6,1	E3
Lipovac	1556	1442	-114	-7,3	26	1,7	-140	-9,0	E3
Marinci	909	904	-5	-0,6	10	1,1	-15	-1,7	E2
Markušica	1674	1530	-144	-8,6	2	0,1	-146	-8,7	E3
Mirkovci	2499	2940	441	17,6	166	6,6	275	11,0	I1
Mlaka Antinska	149	121	-28	-18,8	-4	-2,7	-24	-16,1	E4
Nijemci	2880	2412	-388	-13,9	21	0,8	-409	-14,7	E3
Novi Jankovci	1185	1364	179	15,1	123	10,4	56	4,7	I1
Novi Mikanovci	870	762	-108	-12,4	4	0,5	-112	-12,9	E3
Nuštar	3290	3755	465	14,1	36	1,1	429	13,0	I1
Orolik	1024	939	-85	-8,3	5	0,5	-90	-8,8	E3
Ostrovo	1040	938	-102	-9,8	14	1,3	-116	-11,1	E3
Otok	5619	5704	88	1,6	395	7,0	-307	-6,0	E1
Podgrađe	777	631	-146	-18,8	15	1,9	-161	-20,7	E3
Podrinje	287	277	-10	-3,5	18	6,3	-28	-9,8	E2
Privlaka	3224	3368	144	4,5	208	6,5	-64	-2,0	E1
Prkovci	581	564	-17	-2,9	12	2,1	-29	-5,0	E3

Naselja	Broj stanovnika		Promjena broja stan.		Ukupni prir. prirast		Migracijska bilanca		Tip
	1971.	1981.	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
Retkovci	1516	1453	-63	-4,2	19	1,3	-82	-5,5	E3
Rokovci	1680	1830	150	8,9	154	9,2	-4	-0,3	E1
Slakovci	1702	1597	-105	-6,2	89	5,2	-194	-11,4	E3
Srijemske Laze	1073	975	-98	-9,1	17	1,6	-115	-10,7	E3
Stari Jankovci	1887	1938	51	2,7	123	6,5	-72	-3,8	E1
Stari Mikanovci	2776	2705	-71	-2,6	59	2,1	-130	-4,7	E3
Šidski Banovci	968	772	-196	-20,2	-6	-0,6	-190	-19,6	E4
Vinkovački Banovci	305	266	-39	-12,8	-18	-5,9	-21	-6,9	E4
Tordinci	1212	1046	-166	-15,9	5	0,4	-171	-16,3	E3
Vinkovci	29106	33004	3898	13,4	2761	9,5	1137	3,9	I1
Vodinci	2131	2074	-57	-2,7	139	6,5	-196	-9,2	E2
Vinkovački kraj*	91714	95245	3531	3,9	6804	7,4	-3273	-3,5	E1
Bapska	1944	1699	-245	-12,6	38	2,0	-283	-14,6	E3
Berak	954	888	-66	-6,9	34	3,6	-100	-10,5	E3
Bobota	1959	1926	-33	-1,7	19	1,0	-52	-2,7	E3
Bogdanovci	907	1026	119	13,1	52	5,7	67	7,4	I1
Bokšić	224	218	-6	-2,7	20	8,9	-26	-11,6	E2
Borovo	11301	13491	2190	19,4	2106	18,6	84	0,8	I1
Bršadin	1764	2093	329	18,7	83	4,7	246	14,0	I1
Čakovci	934	837	-97	-10,4	2	0,2	-99	-10,6	E3
Čelija	157	123	-34	-21,7	-4	-2,5	-30	-19,2	E4
Grabovo	624	264	-360	-57,7	17	2,7	-377	-60,4	E3
Ilok	6683	6700	17	0,1	296	4,4	-279	-4,3	E1
Lipovača	496	847	351	70,8	44	8,9	307	61,9	I1
Lovas	1811	1702	-109	-6,0	-11	-0,6	-98	-5,4	E4
Ludvinci	170	159	-11	-6,5	0	0	-11	-6,5	E4
Mikluševci	769	758	-11	-1,4	-31	-4,0	20	2,6	I4
Mohovo	465	386	-79	-17,0	-27	-5,8	-52	-11,2	E4
Negoslavci	1795	1698	-97	-5,4	17	0,9	-114	-6,3	E3
Opatovac	640	562	-78	-12,2	4	0,6	-82	-12,8	E3
Pačetin	973	925	-48	-4,9	-25	-2,6	-23	-2,3	E4
Petrovci	1399	1357	-42	-3,0	-15	-1,1	-27	-1,9	E4
Sotin	1286	1327	41	3,2	36	2,8	5	0,4	I1
Svinjarevci	956	776	-180	-18,8	17	1,8	-197	-20,6	E3
Šarengrad	1357	1106	-251	-18,5	-61	-4,5	-190	-14,0	E4
Tompojevci	662	537	-125	-18,9	-17	-2,6	-108	-16,3	E4
Tovarnik	3049	2960	-89	-2,9	89	2,9	-178	-5,8	E2-E3
Trpinja	2198	2243	45	2,0	75	3,4	-30	-1,4	E1
Vera	595	600	5	0,8	0	0	5	0,8	I1
Vukovar	30222	33649	3427	11,3	2175	7,2	1252	4,1	I1
Vukovarski kraj*	76294	80857	4563	6,0	4933	6,5	-370	-0,5	E1
Babina Greda	4620	4159	-461	-10,0	60	1,3	-521	-11,3	E3
Bošnjaci	4741	4531	-210	-4,4	105	2,2	-315	-6,6	E3
Cerna	3938	3792	-146	-3,7	200	5,1	-346	-8,8	E2
Drenovci	3331	2998	-333	-10,0	105	3,2	-438	-13,2	E3
Đurići	630	534	-96	-15,2	-20	-3,2	-76	-12,0	E4
Gradište	3520	3274	-246	-7,0	78	2,2	-324	-9,2	E3

Naselja	Broj stanovnika		Promjena broja stan.		Ukupni prir. prirast		Migracijska bilanca		Tip
	1971.	1981.	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
Gunja	4873	5090	217	4,5	353	7,2	-136	-2,7	E1
Podgajci Posavski	1682	1584	-98	-5,8	29	1,7	-127	-7,5	E3
Račinovci	1344	1126	-218	-16,2	-31	-2,3	-187	-13,9	E4
Rajevo Selo	1586	1546	-40	-2,5	-28	-1,8	-12	-0,7	E4
Soljani	2067	1856	-211	-10,2	17	0,8	-228	-11,0	E3
Strošinci	916	784	-132	-14,4	-19	-2,1	-113	-12,3	E4
Šiškovci	643	636	-7	-1,1	56	8,7	-63	-9,8	E2
Štitar	2611	2416	-195	-7,5	150	5,7	-345	-13,2	E3
Vrbanja	3722	3740	18	0,5	67	1,8	-49	-1,3	E1
Županja	8865	10263	1398	15,8	845	9,5	553	6,3	I1
Županjski kraj*	49107	48001	-1106	-2,3	2977	6,1	-4083	-8,4	E2
Vukovarsko-srijemska županija*	217115	224103	6988	3,2	14714	6,8	-7726	-3,6	E1

* Razlika do ukupnog apsolutnog prirodnog prirasta se odnosi na živorođene i umrle u inozemstvu koje nije moguće iskazati po naseljima.

Provedena analiza promjena u popisnoj i prirodnoj dinamici pučanstva nedvojbeno je pokazala da i u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* na sve većem značenju u suvremenom razdoblju dobivaju emigracijski i depopulacijski procesi, čiju potvrdu nalazimo u podatku da je u oba promatrana međupopisna razdoblja (1971.-1981. i 1981.-1991.) migracijska bilanca istraživanog prostora bila negativna (-7 726, odnosno -2 398 stanovnika), s emigracijom (E1) kao tipom općeg kretanja stanovništva. Doduše, u posljednjem međupopisnom razdoblju prije Domovinskog rata primjetno je smanjenje ukupne negativne grube migracijske bilance: apsolutno za 5 328 stanovnika, a relativno za 69,0%. Očito je u razdoblju 1981.-1991. godine smanjen potencijalni emigracijski kontigent stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*.³⁹ Međutim, razlike unutar istraživanog prostora zorno pokazuju negativne tendencije u općem kretanju stanovništva.

Sve tri prostorne sastavnice *Vukovarsko-srijemske županije* (vinkovački, vukovarski i županjski kraj) imale su u oba međupopisna razdoblja emigraciju kao tip općeg kretanja stanovništva. To znači da je u sve tri sastavnice stopa prirodnog prirasta bila veća od stope popisnog rasta stanovništva. Broj stanovnika ove županije i njezinih sastavnica porastao bi više nego što su to pokazali rezultati pojedinih popisa da nije bilo iseljavanja, tj. da je demografski rast ovisio samo o prirodnom prirastu.

Apsolutno i relativno najveću negativnu grubu migracijsku bilancu u posljednjem međupopisnom razdoblju prije rata imao je vinkovački kraj, u kojemu je "deficit" popisnog, u odnosu na prirodno kretanje pučanstva, iznosio 1 667 stanovnika, odnosno 1,7%. Nešto manju negativnu grubu migracijsku bilancu je imao županjski kraj (-608

Tablica 16.
Tipovi općeg (ukupnog)
kretanja stanovništva
Vukovarsko-srijemske
županije po naseljima
1981.–1991. godine

stanovnika, odnosno -1,3%). Vukovarski kraj je imao najmanju negativnu grubu migracijsku bilancu i najmanji "deficit" između popisnog i prirodnog porasta stanovništva (-123 stanovnika, odnosno -0,2%). U odnosu na razdoblje 1971.–1981. u sve tri sastavnice došlo je i do apsolutnog i relativnog smanjenja negativne migracijske bilance.

Naselja	Broj stanovnika		Promjena broja stan.		Ukupni prir. prirast		Migracijska bilanca		Tip
	1981.	1991.	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
Andrijaševci	2093	2076	-17	-0,8	87	4,7	-104	-5,0	E2
Antin	935	977	42	4,5	64	6,8	-22	-2,3	E1
Apševci	466	444	-22	-4,7	2	0,4	-24	-5,1	E3
Cerić	1438	1563	125	8,7	99	6,9	26	1,8	I1
Donje Novo Selo	718	638	-80	-11,1	-2	-0,3	-78	-10,8	E4
Đeletovci	799	849	50	6,3	17	2,1	33	4,2	I1
Gaboš	781	746	-35	-4,5	3	0,4	-38	-4,9	E3
Ilača	1173	1239	66	5,6	53	4,5	13	1,1	I1
Ivankovo	5806	6354	548	9,4	523	9,0	25	0,4	I1
Jarmina	2509	2629	120	4,8	208	8,3	-88	-3,5	E1
Karadžićevo	395	411	16	4,1	5	1,3	11	2,8	I1
Komletinci	2014	2035	21	1,0	53	2,6	-32	-1,6	E1
Korog	804	748	-56	-7,0	-71	-8,8	15	1,8	I4
Lipovac	1442	1409	-33	-2,3	18	1,2	-51	-3,5	E3
Marinci	904	969	65	7,2	56	6,2	9	1,0	I1
Markušica	1530	1371	-159	-10,4	-58	-3,8	-101	-6,6	E4
Mirkovci	2940	3233	293	10,0	103	3,5	190	-6,5	I1
Mlaka Antinska	121	126	5	4,1	-2	-1,7	7	5,8	I2
Nijemci	2412	2171	-241	-10,0	-46	-1,9	-195	-8,1	E4
Novi Jankovci	1364	1273	-91	-6,7	82	6,0	-173	-12,7	E3
Novi Mikanovci	762	788	26	3,4	52	6,8	-26	-3,4	E1
Nuštar	3755	4080	325	8,7	-82	-2,2	407	10,9	I2
Orolik	939	864	-75	-8,0	-17	-1,8	-58	-6,2	E4
Ostrovo	938	884	-54	-5,8	4	0,4	-58	-6,2	E3
Otok	5707	5889	182	3,2	310	5,4	-128	-2,2	E1
Podgrađe	631	546	-85	-13,5	-14	-2,2	-71	-11,3	E4
Podrinje	277	300	23	8,3	25	9,0	-2	-0,7	E1
Privlaka	3368	3501	133	3,9	228	6,8	-95	-2,9	E1
Prkovci	564	579	15	2,7	23	4,1	-8	-1,4	E1
Retkovci	1453	1335	-118	-8,1	5	0,3	-123	-8,4	E3
Rokovci	1830	1955	125	6,8	112	6,1	13	0,7	I1
Slakovci	1597	1493	-104	-6,5	24	1,5	-128	-8,0	E3
Srijemske Laze	975	924	-51	-5,2	-35	-3,6	-16	-1,6	E4
Stari Jankovci	1938	2063	125	6,4	125	6,4	0	0	E1
Stari Mikanovci	2705	2612	-93	-3,4	51	1,9	-144	-5,3	E3
Šidski Banovci	772	653	-119	-15,4	-69	-8,9	-50	-6,5	E4
Vinkovački Banovci	266	255	-11	-4,1	4	1,5	-15	-5,6	E3
Tordinci	1046	1017	-29	-2,8	-9	-0,9	-20	-1,9	E4
Vinkovci	33004	35347	2343	7,1	2156	6,5	187	0,6	I1
Vodinci	2074	2099	25	1,2	150	7,2	-125	-6,0	E1
Vinkovački kraj*	95245	98445	3200	3,4	4867	5,1	-1667	-1,7	E1

Naselja	Broj stanovnika		Promjena broja stan.		Ukupni prir. prirast		Migracijska bilanca		Tip
	1981.	1991.	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
Bapska	1699	1624	-75	-4,4	34	2,0	-109	-6,4	E3
Berak	888	926	38	4,3	53	6,0	-15	-1,7	E1
Bobota	1926	1881	-45	-2,3	-28	-1,5	-17	-0,8	E4
Bogdanovci	1026	1113	87	8,5	49	4,8	38	3,7	I1
Bokšić	218	234	16	7,3	11	5,0	5	2,3	I1
Borovo	13491	6442	-7049	-52,2	1434	10,6	-8483	-62,2	E3
Bršadin	2093	1887	-206	-9,8	78	3,7	-284	-13,5	E3
Čakovci	837	749	-88	-10,5	-24	-2,9	-64	-7,6	E4
Čelija	123	164	41	33,3	18	14,6	23	18,7	I1
Grabovo	264	192	-72	-27,3	-1	-0,4	-71	-26,9	E4
Ilok	6700	6775	75	1,1	185	2,8	-110	-1,7	E1
Lipovača	847	580	-267	-31,5	41	4,8	-308	-36,6	E3
Lovas	1702	1681	-21	-1,2	9	0,5	-30	-1,7	E3
Ludvinci	159	157	-2	-1,3	13	8,2	-15	-9,5	E2
Mikluševci	758	673	-85	-11,2	-44	-5,8	-41	-5,4	E4
Mohovo	386	344	-42	-10,9	-2	-0,5	-40	-10,4	E4
Negoslavci	1698	1682	-16	-0,9	45	2,7	-61	-3,6	E2
Opatovac	562	550	-12	-2,1	-4	-0,7	-8	-1,4	E4
Pačetin	925	851	-74	-8,0	3	0,3	-77	-8,3	E3
Petrovci	1357	1289	-68	-5,0	0	0	-68	-5,0	E4
Sotin	1327	1324	-3	-0,2	30	2,3	-33	-2,5	E2
Svinjarevci	776	765	-11	-1,4	29	3,7	-40	-5,1	E2
Šarengrad	1106	1005	-101	-9,1	-10	-0,9	-91	-8,2	E4
Tompojevci	537	510	-27	-5,0	-28	-5,2	1	0,2	I4
Tovarnik	2960	3001	41	1,4	165	5,6	-124	-4,2	E1
Trpinja	2243	2171	-72	-3,2	-61	-2,7	-11	-0,5	E4
Vera	600	561	-39	-6,5	-14	-2,3	-25	-4,2	E4
Vukovar	33649	44639	10990	32,7	1069	3,2	9921	29,5	I1
Vukovarski kraj*	80857	83770	2913	3,6	3036	3,8	-123	-0,2	E1
Babina Greda	4159	4205	46	1,1	100	2,4	-54	-1,3	E1
Bošnjaci	4531	4426	-105	-2,3	11	0,2	-116	-2,5	E3
Cerna	3792	4117	325	8,6	142	3,7	183	4,9	I1
Drenovci	2998	2755	-243	-8,1	-42	-1,4	-201	-6,7	E4
Đurići	534	457	-77	-14,4	-41	-7,7	-36	-6,7	E4
Gradište	3274	3297	23	0,7	79	2,4	-56	-1,7	E1
Gunja	5090	5176	86	1,7	260	5,1	-174	-3,4	E1
Podgajci Posavski	1584	1518	-66	-4,2	10	0,6	-76	-4,8	E3
Račinovci	1126	996	-130	-11,5	-60	-5,3	-70	-6,2	E4
Rajevo Selo	1546	1476	-70	-4,5	-54	-3,5	-16	-1,0	E4
Soljani	1856	1709	-147	-7,9	33	1,8	-180	-9,7	E3
Strošinci	784	696	-88	-11,2	-14	-1,8	-74	-9,4	E4
Šiškovci	636	625	-11	-1,7	26	4,1	-37	-5,8	E2
Štitar	2416	2488	72	3,0	113	4,7	-41	-1,7	E1
Vrbanja	3740	3138	-602	-16,1	-56	-1,5	-546	-14,6	E4
Županja	10263	11947	1684	16,4	1276	12,4	408	4,0	I1
Županjski kraj*	48001	49026	1025	2,1	1633	3,4	-608	-1,3	E1
Vukovarsko-srijemska županija*	224103	231241	7138	3,2	9536	4,3	-2398	-1,1	E1

* Razlika do ukupnog apsolutnog prirodnog prirasta se odnosi na živorođene i umrle u inozemstvu koje nije moguće iskazati po naseljima.

Egzodusne značajke u posljednjem prijeratnom međupopisnom razdoblju (1981.-1991.) u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* pokazivalo je 64 naselja ili 76,2% svih naselja županije. Najnepovoljnijim tipom općeg kretanja (E4), odnosno izumiranjem stanovništva, bilo je zahvaćeno već svako četvrto naselje županije (28,6%). To znači da je iz njih iselio, ne samo cijeli prirodni prirast nego i značajan dio demografske osnovice. Istodobno je svega 20 naselja županije ili 23,8%, u promatranom razdoblju imalo imigracijske značajke. Očito je da je *Vukovarsko-srijemska županija* u cjelini **do srbijanske oružane agresije pokazivala relativno visok stupanj emigracijske (egzodusne) homogenosti prostora**. Ona je još izraženija promotrimo li pojedine prostorne sastavnice *Vukovarsko-srijemske županije*. Tako je u županjskom kraju od ukupnog broja naselja (16) njih čak 14 ili 87,5% imalo egzodusne značajke. U vukovarskom je kraju emigracijskih naselja bilo 22 ili 78,6% svih naselja, a u vinkovačkom kraju najmanje – 28 naselja ili 70,0% naselja kraja. Valja još istaknuti da je udjel naselja s obilježjem izumiranja stanovništva najveći bio u županjskom kraju (37,5%), nešto manji u vukovarskom (35,7%), a najmanji u vinkovačkom kraju (20,0%).

U odnosu na prethodno razdoblje (1971.-1981.) došlo je do izvjesnih promjena u strukturi naselja *Vukovarsko-srijemske županije* prema tipovima općeg kretanja stanovništva. Naime, smanjen je broj emigracijskih naselja (sa 69 na 64 ili za 7,2%), a povećan broj imigracijskih naselja županije (sa 15 na 20 ili za 33,3%). Međutim, dok je broj naselja s najpovoljnijim općim kretanjem stanovništva (tip I1 – ekspanzija imigracijom) povećan za svega jedno naselje (sa 14 na 15 ili za 7,1%), broj naselja s izumiranjem stanovništva (tip E4) je povećan za čak 8 naselja (sa 16 na 24, ili za 50,0%). Istodobno je povećan i broj naselja s emigracijom (E1) kao tipom općeg kretanja (sa 11 na 17 ili za 54,5%). Potonji nam podatci otkrivaju daljnje **proširenje i produbljivanje depopulacijskih i emigracijskih značajki** najvećeg dijela *Vukovarsko-srijemske županije*. Navedeno potvrđuju i podatci o promjeni udjela stanovništva u naseljima pojedinog tipa općeg kretanja. Tako je 1991. godine u egzodusnim naseljima *Vukovarsko-srijemske županije* živjelo 109 961 stalnih stanovnika ili 47,6% stanovništva županije. U odnosu na 1981. godinu broj stanovnika egzodusnih naselja je smanjen za svega 0,7% (sa 110 698 na 109 961), dok je broj stanovnika imigracijskih naselja povećan za 6,9% (sa 113 405 na 121 280). Međutim, broj stanovnika naselja s izumiranjem pučanstva više je nego udvostručen (porast sa 12 225 na 27 117 ili za 121,8%) tako da je to stanovništvo već prije Domovinskog rata činilo više od dese-

tine populacije (11,7%) *Vukovarsko-srijemske županije*. Broj stanovnika naselja s ekspanzijom imigracije porastao je za svega 1,3% (sa 112 647 na 114 134). Zahvaljujući, ponajprije, glavnim (gradskim) naseljima županije (Vinkovci, Vukovar, Županja) stanovništvo naselja s I1 (ekspanzija imigracijom) tipom općeg kretanja činilo je gotovo polovicu stanovništva županije (49,4%). Međutim, ako bismo iz analize isključili ta tri naselja (ukupno 91 933 stanovnika), uočili bismo da je u preostalim 12 naselja s I1 tipom općeg kretanja pučanstva živjelo 1991. godine manje stanovnika (22 201) nego u naseljima s izumiranjem stanovništva (27 117).

Najveću pozitivnu migracijsku bilancu, odnosno najpovoljnije ukupno (opće) kretanje stanovništva (ekspanzija imigracijom), u promatranim su razdobljima (1971.-1991.) imala gradska naselja *Vukovarsko-srijemske županije*: Vinkovci, Vukovar i Županja što je posljedica odgovarajuće koncentracije gospodarskih djelatnosti, dinamičnog društvenog razvoja, bitno kvalitetnije infrastrukturne opskrbljenosti te pozitivnijih ukupnih demografskih procesa. U tim je naseljima stopa popisne promjene bila viša od stope prirodne promjene stanovništva što znači da je u tim naseljima važniju komponentu u ukupnom kretanju stanovništva imalo doseljavanje. Ipak, valja naglasiti da je stopa grube migracijske bilance u posljednjem prijeratnom međupopisnom razdoblju u Vinkovcima i Županji bila smanjena za 84,6%, odnosno za 36,5%, dok je u Vukovaru ona bila povećana za 29,5% što možemo tumačiti i promjenama u popisnom obuhvatu Vukovara.

Na temelju do sada iznesenog o sastavnicama općeg kretanja stanovništva može se zaključiti da je *Vukovarsko-srijemska županije* pred Domovinski rat *nosila obilježja emigracijskog prostora, visokog stupnja prostorne homogenosti što se prije svega ogledalo u činjenici da je između 1981. i 1991. godine u više od dvije trećine naselja broj iseljenih nadmašio broj doseljenih, kao i u činjenici da je više od četvrtine naselja imalo izumiranje kao tip općeg kretanja stanovništva.*

Opće kretanje stanovništva 1991.-2001.

Godine 1991. u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je popisano 214 658 prisutnog ili "de facto" stanovništva. S obzirom da je, prema rezultatima popisa 2001. godine, u razdoblju 1991.-2001. godine iz drugih područja Hrvatske (4 218) te iz inozemstva (8 824) u županiju doselilo 13 042 osobe, mogli bismo procijeniti očekivani broj prisutnog stanovništva za 2001. godinu od 227 700 stanovnika što je 6,1% više nego 1991. godine. Međutim, popisom 2001. godine u

županiji je popisano 186 708 “de facto” stanovnika što znači 40 992 osobe ili 18,0% manje od očekivanog (procijenjenog) broja stanovnika županije. Dodamo li iskazanom demografskom “manjku” ostvareni službeni ali necjelovit prirodni prirast (1 532 osobe) u županiji između 1991. i 2001. godine⁴⁰ (u što nije uključen ratni mortalitet), dobivamo procijenjeni broj iseljenih iz *Vukovarsko-srijemske županije* od 42 524 osobe. Drugim riječima, *u posljednjem je međupopisnom razdoblju iz ove županije iselio ne samo cijeli prirodni prirast (višak živorođenih nad umrlima) nego i značajan dio demografske osnovice*. Demografski gubitak u županiji bi bio još veći da nije bilo useljeničkih struja, napose izbjeglica i useljenika iz Bosne i Hercegovine.

Valja ipak apostrofirati činjenicu da podatci o prirodnom kretanju za analizirano razdoblje nisu cjeloviti; oni su umanjeni za nepoznati broj živorođenih i umrlih u bivšim okupiranim naseljima županije (izuzev vitalne statistike prognanog stanovništva), kao i za nepoznati ratni mortalitet srpskog stanovništva. Međutim, s obzirom na dominantno značenje prostornog kretanja stanovništva u odnosu na prirodnu dinamiku tijekom posljednjeg međupopisnog razdoblja, možemo pretpostaviti da se ocjena o tipu općeg kretanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije u svojoj biti ne bi mijenjala niti kada bi raspolagali s cjelovitim podacima o prirodnom prirastu. Drugim riječima, utemeljena je tvrdnja prema kojoj je *Vukovarsko-srijemska županija izrazito emigracijsko područje vrlo visokog stupnja prostorne egzodusne homogenosti*.

PROSTORNA POKRETLJIVOST STANOVNIŠTVA (MIGRACIJE)

Istaknuli smo već da kretanje stanovništva na nekom prostoru ne ovisi samo o njegovom prirodnom kretanju (prirodnom prirastu) nego i o njegovoj prostornoj pokretljivosti, odnosno migracijama (selidbama). Kao i sve druge odrednice kretanja stanovništva i migracije su odraz vremena i prostora u kojemu se odvijaju. One u punom smislu te riječi predstavljaju povijesnu kategoriju. Smjer i snaga prostornog (migracijskog) kretanja stanovništva ovise o nizu prirodnih i društvenih činitelja, ali i o društvenoj i gospodarskoj razvijenosti prostora i odgovarajućim prostornim napetostima. Pokretljivost stanovništva posljedica je značajnih razlika u demografskoj i socioekonomskoj strukturi između područja podrijetla i područja odredišta selidbenih tokova. Važnost proučavanja migracijskih gibanja u demografskim istraživanjima proizlazi iz njezina nemalog utjecaja na kretanje broja stanovnika, na gustoću naseljenosti te na prirodnu dinamiku i strukture stanovništva (Friganović, 1987.).